

บทที่ 4

อุดมการณ์ทางการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็ก
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวความคิดทางการศึกษาของบุคคลชั้นนำ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยให้ความสนใจในการพิจารณาแนวความคิดของบุคคลชั้นนำ เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีบทบาทและหน้าที่โดยตรงในการกำหนดนโยบายการบริหารบ้านเมือง ฉะนั้นความเคลื่อนไหวทางกระแสความคิดในระหว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กันโดยหน้าที่ความรับผิดชอบ ย่อมมีอิทธิพลต่อการผลักดันหรือยับยั้งแผนการดำเนินงานต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมทั้งด้านแนวความคิดทางด้านการจัดการศึกษาคด้วย

จะเห็นได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการสะท้อนให้เห็นกระบวนการที่จะจัดหรือระงับกิจการแห่งแข็งอิทธิพลของสังคมอันมีอิทธิพล เครือข่ายวัฒนธรรมสูงกว่า โดยคิดจะเข้ามาครอบงำสังคมไทยซึ่งอยู่ในฐานะค้อยกว่า

แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาเฉพาะหน้าประเด็นหลักที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาซึ่งรัฐจำเป็นต้องเร่งแก้ไขโดยด่วนได้แก่เรื่องของกำลังคน ดังความที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภถึงความขัดข้องว่า "การเจริญอันใดจะเป็นไปไม่ได้เร็ว ก็เพราะเรื่องของคนนี่อย่างเดียว" ซึ่งพระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า เป็นเพราะข้อจำกัดในการเผยแพร่วิชาความรู้ กล่าวคือ "การเล่าเรียนของคนไทยซึ่งเป็นของชาควิชาเมือง ซึ่งไม่ใช่แต่ไม่มีวิชาอาไม่มีทางที่จะเล่าเรียน เพราะไม่มีคำบาลีที่จะเรียน ไม่มีผู้สอนที่จะให้พอกับคนและให้มีความรู้สูงทันกับ

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, หน้า 294.

การงาน²

ด้วยเหตุนี้การพัฒนากระบวนการศึกษาจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพบุคคล ดังแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

... เพื่อให้การปกครองบ้านเมืองเป็นผลสำเร็จแท้จริง และให้ชาติเราเจริญด้วยทรัพย์สมบัติ และวิชาความรู้ และการช่าง เพื่อผู้แพร่หลายเสมอเหมือนชาติอื่น การเรียนจึงเป็นข้อสำคัญในความเจริญของบ้านเมืองเป็นอันมาก.³

หากพิจารณาที่แนวพระราชดำริข้างปวงซึ่งได้นำมาเป็นแนวทางปฏิบัตินั้น อาจกล่าวได้ว่ามีการเลือกสรรแต่แบบแผนที่เหมาะสมซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับระบบและสังคมไทย โดยมีใจเป็นการลอกเลียนแบบ การจัดการศึกษาของแหล่งใดก็ตามแนวพระราชดำริที่ว่า

... วิธีการเล่าเรียนที่เขาสอนคนภาษานั้นให้เรียนหนังสือ ถ้าเรียนวิชาของประเทศนั้น จะเอามาใช้ในคนชาติอื่นซึ่งอยู่ในประเทศอื่น มันจะโคปรุโชนเหมือนกันอย่างไรก็ เป็รียนเหมือนคนซึ่งอยู่ในป่า ซึ่งจะหาสัมภาระอันควรจะถูกอดึกไม่ใคร่จะตองตั้งทำอิฐ เผาปูนทำเป็นตึกสูง จึงจะอยู่ได้เหมือนประเทศอื่น ๆ เมื่อไรเล่าจึงจะโคอยู่ตึก ถึงวาจะทำตึกโค จะให้เป็นบ้านเป็นเมืองไปโคเร็วดา เป็นการจำเป็นที่จะตอง

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, หน้า 297.

³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาดำรงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปิยมหาราชคองนักเรียนและประชาชน (พ.ศ. 2440-2445) (พระนคร: ม.ป.ป., 2473), หน้า 3. จอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันถวายบังคมพระบรมรูป ณ ลานพระราชวังดุสิต พ.ศ. 2473.

ปลูกกระท่อมหันให้โคอยู่พักอาศัย แล้วคักไม้ในป่ามาทำเพื่อให้พอกอยู่
สบาย ๆ คุงโคงาม ๆ ไปกอนวาระเป็นคักกรมบริบูรณชน...⁴

นอกจากนี้ก็จะเห็นได้ว่าพระราชประสงค์ประการสำคัญในการให้การ
ศึกษาแก่พลเมืองมิได้มุ่งหวังเพียงปลูกฝังให้มีความรู้เท่านั้น หากจะต้องเป็นผู้ที่มี
ความประพฤติดีด้วย จึงถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง
ซึ่งผลประโยชน์ที่ผู้เรียนจะได้รับจากการศึกษาย่อม เกิดจากการรู้จักเลือกศึกษาและ
เลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดี ๆ โดยมีความสุจริตเป็นที่ตั้ง ตามที่พระบรมราชวินิจฉัยว่า
ผู้ประพฤติอย่างไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น

...ถึงว่าผู้ที่เรียนวิชาหนังสือมาก ไม่เป็นการที่เพียงแต่ทำ
จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดีอย่างเดียว ควบเหตุนั้นความประพฤติ
พื้นเดิมของผู้เรียน เมื่อวิชาแล้วแต่ชอบใจในทางประพฤติชั่วก็
จะพาไปให้ชั่ว ถ้าชอบใจในทางประพฤติดีก็จะพาให้ดีได้...
เพราะฉะนั้น การเรียนรู้อของคนทั้งปวงคงจะเป็นเหตุทำให้
ตัวผู้เรียนรู้อขึ้นไคอย่างไคอย่างหนึ่ง มากกว่าที่พาให้ชั่ว
เสียไป เพราะเรียนรู้อหลายสิบเห่า แลคงจะมีส่วนที่ไคมา
ข้างไคมากกว่าผู้ไคไคเรียนเป็นแน้นแท้ไม่ทิ้งส่งเสียเลย เพราะ
ฉะนั้นควรแลนนักเรียนรู้อทั้งปวง จะรู้าเรียนวิชาความรู้แล้ว
เลือกเห่าจะปฏิบัติแต่ที่ดีแท้คียง แลวประพฤติตาม จะไคเจริญ
ประโยชน์ความสุขแก่คน เป็นทางที่หาเกินโดยชอบธรรม...⁵

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาและ
หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จพระเจ้าสุเรนทราธิบดี, หน้า 297-298.

⁵ พระราชดำรัสพระราชทานแก่นักเรียน (ที่สอบไล่ได้) ร.ศ. 108,
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6 ร.ศ. 108, หน้า 47.

อนึ่งตามที่มิ้นักวิชาการหลายท่านหรือบุคคลบางกลุ่มอ้างว่ากาที่พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาระบบการศึกษา เป็นการสร้างค่านิยมให้ผู้นิยมในการรับราชการและมีความสืบเนื่องต่อมาถึงสมัยหลังนั้น ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าไม่ตรงกับความเป็นจริง กล่าวคือแนวพระราชดำริมิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในระบบหน้าที่ราชการเท่านั้น การที่ราษฎรทั่วไปมีความรู้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีพ แม้มิได้รับราชการก็ตาม กล่าวคือ

...ได้ประโยชน์ประกอบกิจการเลี้ยงชีวิตได้โดยสะดวก ด้วยกาที่รหนังสืออันได้ความฉลาดมากยิ่งกว่าความไม่รูหนังสือ เพราะวิชาหนังสือเป็นที่ตั้งของวิชาทั้งปวง ผู้ที่จะศึกษาในกิจวิทยาใด ๆ เมื่อรูหนังสืออยู่เป็นภาคพื้นก่อนแล้ว อาจที่จะทราบโคตลุดและแมนุยาในวิทยานั้น ๆ ทุกประการ ที่จะโคความฉลาดรอบรูในกิจการทาง ๆ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้โดยชคเจน เป็นความเจริญของประชาราษฎรควย...⁶

และจากระแสพระบรมราชโองการเรื่องกาเล่าเรียนของประเทศสยามเมื่อ ร.ศ. 129 ดังต่อไปนี้ ย่อมเป็นข้อชี้ชัดว่า การส่งเสริมระบบการศึกษานั้นค่าเนินขึ้นเพื่อทำนุบำรุง และป้องกันความอยู่รอดของบ้านเมือง การฝึกหัดราชการนั้น เป็นความจำเป็นเร่งด่วนในการปรับปรุงกาบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งต้องใช้กำลังคนที่มีความรู้ ซึ่งงานกาเหล่านี้มีการค่าเนินสืบเนื่องควบคู่กับสังคมไทย ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มานานแล้ว แม้ในทางปฏิบัติโดยปกติก็ย่อมต้องเลือกใช้คนที่มีความรู้เหมาะสมกับงานที่ค่า ฉะนั้นมิใช่เป็นการส่งเสริมการศึกษาเพื่อความ เป็นข้าราชการ เช่นที่เข้าใจกัน แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น

⁶ คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมฉวด้วยราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. "ประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา," หน้า 100.

...ความหนาแน่นและป้องกันเช่นนี้ ก็ได้แต่รับจัดการฝึกหัด
สิ่งสูงขึ้นไปให้เกิดความรู้และความสามารถยิ่งยวดขึ้น รัฐบาล
ได้เริ่มตั้งโรงเรียนมาเป็นเวลานานแล้วก็ได้ แต่โดยที่ความ
ประสงค์ในชั้นต้นคงหัดคนเขารับราชการก่อน จึงทำให้เกิด
ความเข้าใจผิดไปว่า การเล่าเรียนนั้นสำหรับแต่ผู้ที่รับ
ราชการ ไม่ใช่หน้าที่ของคนทั้งปวงซึ่งจะต้องฝึกหัดตัวของตัว
ในวิชาความรู้⁷

สำหรับแนวความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนขนาดเล็กนั้นก็เช่นกัน ย่อมเป็น
ข้อยืนยันถึงพระบรมราชโองการชี้แจงว่า การจัดสถานศึกษามีที่มาจากสาเหตุความ
ต้องการราชการ เป็นประการสำคัญ ดังพระวินิจฉัยในสมเด็จพระยาคำรง
ราชานุภาพที่ว่า

...แต่เมื่อการปกครองหัวเมืองมีภาระงานเพิ่ม เติบโตมากขึ้น
ความลำบากก็เกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือไม่มีใครสำหรับหน้าที่
ต่าง ๆ พอแก่การ ขาดลวง เทศาภิบาลของขอคนจาก
กระทรวงมหาดไทย ๆ ก็เที่ยวเสาะหานักเรียน... ที่ตั้ง
โรงเรียนขนาดเล็กในรัชกาลที่ 5 จึงกลายเป็นจุฬาลงกรณ์
ก็เกิดแก่หาคนรับราชการ...⁸

⁷ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ เรื่องการเล่าเรียนของประเทศ
สยาม อ้างใน วุฒิชัย มุขสิริปป์, แนวคิดทางการศึกษาไทย 2411 - 2475
(กรุงเทพฯ นคร: พันปีพิทยดิษฐ์, 2521), หน้า 61.

⁸สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, สำเนาพระราชหัตถเลขาส่วน
พระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)
กับประวัติเจ้าพระยายมราช (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงธรรม, 2482), หน้า 75.
(พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) วันที่ 10
เมษายน พ.ศ. 2482 ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส).

แต่อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่าในการดำเนินการนั้นได้มีการวางแผน
โครงการศึกษาให้สอดคล้องกับความจำเป็นของการใช้สอยบุคลากรล่วงหน้า โดย
คำนึงถึงภาวะการคนล้นงานที่อาจเป็นผลสืบเนื่องของความนิยมในการศึกษาคัง
ความว่าหากต้องการกำลังคนเท่าใดก็ควรจัดอบรมเท่าที่จำเป็นตามที่ปรากฏในการ
ประชุมเทศบาลเมื่อปี ร.ศ. 125 ว่า

... จะต้องระวังอย่างหนึ่งด้วยเหตุว่า ตำแหน่งในราชการ
แมที่สุดเสมอชั้นเสมียนพนักงาน ก็ย่อมมีจำกัดในจำนวน
จะมีมากกว่าอัตราไม่ได้ การฝึกสอนและเลือกสรรคนเข้า
รับราชการ จะต้องระวังให้พอดีกับตำแหน่งที่จะให้เขาได้
... โรงเรียนขนาดเล็กสอนนักเรียนสำหรับราชการ
มหาดไทยทุกวันนี้ กำหนดวิชาความรู้เพียงเท่าที่ต้องการใน
หัวเมือง...

จากแนวพระดำริดังกล่าว เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า โดยส่วนพระองค์นั้น
สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ มิได้ทรงสนับสนุนให้ราษฎรศึกษาศึกษาเพื่อเป็น
หนทางไปสู่ความเป็นข้าราชการแน่แท้ หากทว่าทรงสนับสนุนการศึกษาในฐานะ
ที่เป็นหนทางแห่งการใช้วิชาเป็นคุณประโยชน์ในการดำรงชีพ

... เราขอมทราบอยู่แล้วว่า ราษฎรจะพากันเป็นเสมียนหรือ
ข้าราชการมากเกินไปได้ยาก ส่วนในกรุงเทพฯ หนทางไป
สำหรับเด็กจำพวกนี้จะมีมาก ค่อยนอกจากจะเป็นเสมียนยัง
อาจเข้าเรียนวิชาพิเศษ... แต่ตามหัวเมืองนาที่พิเศษเหล่านี้
แคบอยู่มาก ถ้ามีนักเรียนที่ถึงภูมิสำเนาของตน ๆ มาเที่ยว
ชวนหาการทํายู่ เช่นนี้มากจน จะมีชื่อว่าเสียประโยชน์ของ
บ้านเมืองแลไม่สมความมุ่งหมายของรัฐบาล ในการให้วิชา
ความรู้เป็นคุณประโยชน์...¹⁰

⁹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เทศาภิบาล, เล่มที่ 2 ตอนที่ 8
วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 125, หน้า 44-45.

¹⁰ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เทศาภิบาล, เล่มที่ 4 ตอนที่ 23
วันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126, หน้า 190.

อนึ่ง หากจะพิจารณาว่าความรู้เช่นไรที่ถือได้ว่าเป็นคุณประโยชน์นั้น จากการศึกษาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวิชิต รัชกาลที่ ๖ เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนาเขตต์โรงเรียน พบว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวิชิต ได้ทรงปรับเปลี่ยนแนวพระดำริทางการศึกษา อันเป็นผลมาจากทรงที่ได้ทรงมีโอกาสเสด็จพระดำเนินไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ชีวิต เมื่อแรกนั้นได้มีพระวินิจฉัยว่า "เคยนึกว่าการศึกษาย่อมเป็นอันสำเร็จเมื่อเรียนรู้ตลอดหลักสูตรของโรงเรียนชั้นสูงสุด แต่นั้นไปก็มีแต่จะทำกาทำงานหาของเอาเรียนอีกไม่"¹¹ ครั้นต่อมาเมื่อทรงพ้นจากหน้าที่ในกระทรวงธรรมการแล้ว ทรงใคร่ครวญว่าคุณประโยชน์ทางการศึกษาจะบังเกิดได้นั้นก็ด้วยการรู้จักศึกษาหาความรู้พัฒนาสติปัญญาและความสามารถของตนเองโดยลำดับ มิฉะนั้นแล้วหน้าที่การงานและภูมิความรู้จะลดถอยลงหาความเจริญก้าวหน้าได้ยาก

... เห็นว่าการศึกษาของคนทั้งหลายที่จริงหาไม่ที่สุดไม่ ถึงออก จากโรงเรียนไปแล้ว ความจำเริญที่จะตองศึกษายังมีอีกต่อไป ถ้าใครหลงทางใจว่า ตนใดเอาเรียนรู้อบรมครบ ไม่มีอันใดซึ่งจะตองศึกษาต่อไปแล้ว เป็นความประมาทอันใหญ่หลวง บางที่ถึง พาให้ใคร่ทุกขยากเย็นตรายก็เป็นได้...¹²

อีกทั้งยังได้ทรงมีพระปรารภว่า เติมน้ำา ถึงแม้ว่าพลเมืองได้ศึกษาวิชา โดยลำดับขั้นจากขั้นต้นถึงขั้นสูงสุด แต่อย่างไรก็ดี หนทางแห่งการศึกษาแต่ละระดับชั้น มิสามารถปกป้องวิถีชีวิตของเราให้ได้มีแต่ความราบรื่นเสมอไป เนื่องจากการศึกษา ให้ทั้งคุณและโทษขึ้นอยู่กับการประพฤติและปฏิบัติของแต่ละคนให้เหมาะสมแก่กาลเวลา และวัย

¹¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสาร ส.บ. 2.32/1-17 เล่ม 1 เรื่องโรงเรียนและการศึกษา ลำดับที่ 12 เรื่องประวัติโรงเรียนสวนกุหลาบ, หน้า 2-3.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

...ในชั้นต้นปรุม เหตุซึ่งจะเกิดภัยหาใครจะมีไม่ เพราะมีผู้ใหญ่
 ปกครองดูแล... ถ้าหากผู้ศึกษาตั้งใจประพฤติตามโอวาทของ
 ผู้ปกครองสั่งสอนอยู่รวมใจ ก็เป็นอันปลอดภัย มีแต่จะดีมาก
 หรือนอยตามอุปนิสัย แต่ในหนทางการศึกษาระยะกลาง คือ
 ระยะเวลาตั้งแต่ถูกพินจากโรงเรียนไปจนถึงตัวเป็นหลักแหล่งใด
 มั่นคงนั้น เหตุที่จะเกิดชั่วร้ายอันตรายมีมาก ดูเหมือนคนซึ่ง
 ถูกไปข้างชั่วจะตกเสียในระยะนี้มากกว่าระยะอื่น เพราะบุคคล
 ซึ่งกำลังหนุ่มสาวยังไม่รู้จักความทุกข์ยาก ก็มีกปรารถนาหาดียิ่ง
 กว่าจะพยายามทำความดี ดังเกิดคนผู้ซึ่งก้าวล่วงอันตรายในระยะ
 กลางไคนั้น มักเป็นด้วยความมั่นคงในกิจการที่ทำ

...ในหนทางการศึกษาซึ่งเป็นขั้นอุดมการณ์... ข้างนี้ก็เพราะ
 สามารถตั้งตัวเป็นหลักแหล่งใดแล้ว ย่อมหมดเขตอันจะวิตกใน
 ส่วนการเลี้ยงตัว ถ้าไม่ประพฤติทุจริตอยู่รวมใจ พอหวังใครว่า
 จะไม่ของทุกทุกขไต่ยาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังไมพินกิจที่จะต้องศึกษา
 เพราะผู้ที่ตั้งตัวใดแล้ว ยังจะต้องทำให้เกิดประโยชน์ด้วย
 ประการต่าง ๆ ตามสมควรจึงจะอยู่ได้ในฐานะนั้น ๆ นั้นเอง... 13

ซึ่งบรรดาแนวพระราชดำริและแนวพระดำริดังกล่าวมานี้ย่อมมีผลต่อการ
 ปฏิรูปสังคม การนทางการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในบท
 ต่อไป

แนวความคิดทางการปกครองของบุคคลชั้นนำ

การพิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการปกครองในพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า บ่อเกิดแห่งแนวพระราชดำริ
 เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ดังพระบรมราชวินิจฉัยว่า

13 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสาร ส.บ.2.32/1-17
 เล่ม 1 เรื่องโรงเรียนและการศึกษา, หน้า 4-5.

... ครั้นเวลาที่เรารู้บราชสมบัติสนองพระองค์ ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรากฏมาทุกยิ่งขึ้นโดยลำดับ จนเห็นว่าท่านองที่จะทำ เป็นแต่เพียงเยี้ยวายอย่างที่เป็นไปในครั้งสมเด็จพระบรมชนกนารถอันประเสริฐทรงแตกอนันนหสาสำเร็จเป็นผลไม่ จึงต้องเลือกเอาทางที่คอยแก้ไขไปโดยลำดับ ซึ่งจะสำเร็จได้โดยชาจริงอยู่ แต่ปราศจากอันตรายซึ่งจะเกิดขึ้นภายใน...¹⁴

ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงมีพระบรมราโชบายในการปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมกับประเทศทางยุโรป อย่างไรก็ดีมิได้พระราชนิมิตในการลอกเลียนแบบสำเร็จจากประเทศต่าง ๆ เนื่องจากทรงตระหนักว่าการกระทำเช่นนั้น ไซ้ว่าจะก่อให้เกิดผลดีหรือเหมาะสมเสมอไป ถึงพระราชดำริว่า ทั้งนี้ต้องมีความรอบคอบใคร่ครองว่าการใดเหมาะสมแก่สภาพบ้านเมือง

... จะเพล็นถือเอาความคิดของพวกที่ใด เป็นผู้คิดราชการในประเทศไทยยุโรปนั้น ๆ มาถือเป็นความคิดของตัว มาจัดการในเมืองไทยก็จะเป็นการไม่ถูกต้องเลย คอยพบนเพการงานทั้งปวงไม่เหมือนกัน เหมือนที่ซึ่งจะไปลอกเอาคำร่าท่านาปลุกชาวสาธุ ในเมืองยุโรปมาปลุกชาวเขา ชาวเหนียวในเมืองไทย ก็จะไม่เป็นผลอันใด...¹⁵

... จะต้องตั้งใจพิจารณาตุการในบ้านเมืองก่อนที่จะไปแลคุ่นหาธรรมเนียมเมืองอื่น หมายแต่จะเอาอย่างใ้ใหม่เหมือนเขาอย่างเคี้ยว ไม่ตุการ เมืองตัวใหญ่ชคกอนุนันไม่ใด ตองพิจารณาว่าการลิ่งใ้ซึ่งเป็นการควรจัดทำ ตุการซึ่งจะจัดใ้สำเร็จไปใ้ ดังนั้น จะตองอาศัยความสามัคคีของนุเป็นประธานและตุปรึกษา ราชการทั้งปวงเป็นหลักสำคัญมาก...¹⁶

¹⁴ พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสตอบคำถวายพระบรมรูปทรงม้าในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเศก ที่พลับพลาหน้าพระลาน เมื่อวันที่ 11 พ.ย. ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451), หน้า 248-249.

¹⁵ พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิบายว่าด้วย ความสามัคคี ประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย, หน้า 175.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177.

อนึ่ง ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี "ฐานะ
สัมพันธ์ทางสังคม" เหนือกว่าผู้ใดในการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช แต่ในทาง
ปฏิบัตินั้นใช้ว่าแนวพระราชดำริจะเป็นที่ยอมรับรับรองจากผู้บริหารแผ่นดินทั่วไป ด้วยมี
บุคคลบางกลุ่มมีความคิดเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชวินิจฉัยว่า

...ข้าพเจ้าไม่เห็นชอบในความคิดที่แรงจูงใจทั้งสองอย่าง...
ข้าพเจ้าชอบใจแต่เพียงทางกลาง และไม่มี ความหวังแทนอันใด
ในการที่จะเปลี่ยนแปลงแต่เพียงทางกลาง... แต่อาจจะเปลี่ยนแปลง
ใหญ่โต ใหญ่โต ใหญ่โต ไปก็ เป็น การ จำ เป็น จะ ต้อง ใหญ่ อย ม น บ ี ข า พ เ จ า
คนหนึ่งว่าเป็นผู้ชักชวนไม่ยอมที่จะละทิ้งไปใด... 17

อย่างไรก็ดีถึงแม้ว่า รัฐจะมีความต้องการตัวบุคคลไว้ทำราชการ ทว่ามิใช่
เพียงต้องการกำลังคนเท่านั้น หากต้องการคนดี มีความรู้ความสามารถ และในฐานะ
ที่ข้าราชการ เหล่านี้ต้องออกไปปฏิบัติหน้าที่ทางพระเนตรพระกรรณ จึงมีความจำเป็น
อย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังคนที่มีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ในทัศนะของผู้วิจัย
ที่จริงแล้วหน้าที่ราชการ คือ ตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชาตินั่นเอง
จากกระแสพระราชดำรัสตอบในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อ
พลกนิกร เมื่อครั้งถวายพระบรมรูปทรงม้าในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ดังต่อไปนี้

...การปกครองให้ประอบด้วยหลักตามมั่นคง คำรุงอุสรมภาพ
ของแผ่นดินไวยังยืน ทั้งจะบำรุงอาณาประชาราษฎร ให้มีทาทาง
ประอบการแสงผลประโยชน์เจริญยิ่งซ้นกว่าแต่ก่อน จึง เป็น
ข้อสำคัญซึ่งจะให้เกิดมีความสามัคคีต่อกัน ตั้งแต่ในพระบรม
ราชวงษลง ไปจนถึงอาณาประชาราษฎร ให้เกิดสมัคสมุสระไว้
วางใจกัน ในอาณาประชาราษฎร เชื่อมั่นในความปกครองวาจะ
ดำเนินไป ในทางซึ่งจะให้เกิดความสุขสมมติ จะตัดการซึ่งไม่เป็น

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิบายว่าด้วย
ความสามัคคี ประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรม
ไทย, หน้า 182.

แนวทางที่เค็กร่อนให้สิ้นไป ให้ประชาชนทั้งปวงรู้สึกใจว่า เป็นชาติ
อันหนึ่งอันเดียวกันโดยสนิท มิได้เลือกกำเนิดศาสนา ใหม่หาชนรู้สึก
รักชาติแลประเทศของตน...¹⁸

อันความในข้อนี้สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงเปรียบเทียบ
แนวความคิดโดยทั่ว ๆ ไป ของการปกครองในสมัยเก่าและในสมัยใหม่ว่า

...ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าความมุ่งหมายของการปกครองทั้งอย่างใหม่
และอย่างเก่าก็อยู่ในจะให้ "บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข" ควบคู่กัน แต่
เข้าใจอธิบายคำ "อยู่เย็นเป็นสุข" นั้นผิดกัน อย่างเก่าถือว่า "ถ้า
บ้านเมืองปราศจากภัยต่าง ๆ" เช่น โจรผู้ร้ายเป็นต้น "ก็เป็นสุข"
...ความคิดที่ว่าบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ต้องจัดการทำนุบำรุงใน
เวลาบ้านเมืองเป็นปกติ เป็นคติเกิดขึ้นใหม่เหมือนจะเริ่มเกิดขึ้น
แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และมาถือเป็นข้อสำคัญ ๆ ในรัฐสภา
นโยบายต่อรัชกาลที่ 5 ต่อมา...¹⁹

นอกเหนือจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพแล้ว นับได้ว่าพระวิสุทธสุริยศักดิ์
ได้มีส่วนร่วมในการบุกเบิกจัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กเช่นกัน

พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ นามเดิม ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล บรรดาศักดิ์
สูงสุดที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม คือ เจ้าพระยา
พระเสด็จสุเรนทราธิบดี เป็นโอรสองค์ใหญ่ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปรามปรายกับ
และหม่อม เบี้ย เมื่อคราวที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์นั้นได้มีโอกาส
รับราชการในฐานะพระอภิบาลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
สยามมกุฎราชกุมาร ณ กรุงลอนดอน และเป็นผู้ดูแลการที่พระราชโอรสในพระบาท

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสตอบคำ
ถวายพระบรมรูปทรงม้าในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเศก ที่พลับพลาหน้าพระลาน,
เมื่อวันที่ 11 พ.ศ. ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451), หน้า 248-249.

¹⁹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เทศภิบาล, หน้า 30-31.

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จไปศึกษาต่อในทวีปยุโรป ยังรับหน้าที่เป็นอัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอนด้วย ก่อนที่จะเดินทางเข้ามารับตำแหน่งผู้อำนวยการคนแรกของโรงเรียนมหาดเล็กในประเทศไทย ถึงความที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ใฝ่ทรงบันทึกไว้ในเรื่องประวัติความเป็นมาของโรงเรียนมหาดเล็กว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์คือบุคคลผู้มีบทบาทสำคัญถึงการดำเนินงานของโรงเรียนว่า

...มีความซื่อหนึ่งซึ่งฉันควรจะกล่าวไว้ให้เป็นธรรม ตัวฉันเอง
เป็นแต่คนคิดกับเป็นที่ปรึกษา ช่วยแนะนำบาง แด่ส่วนที่จัด
โรงเรียนไค้ตั้งพระราชูปถัมภ์ คำนับเป็นความชอบของ
พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ซึ่งพยายามจัดการมาแต่ตนจนสำเร็จ...²⁰

สำหรับแนวความคิดเห็นทางการศึกษาของโรงเรียนนี้ ได้ปรากฏตั้งแต่เมื่อคราวที่ไค้ทำหนังสือกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อถวายรายงานการจัดตั้งโรงเรียน ซีวิลเซอร์วิส หรือมีชื่อภาษาไทยว่า "โรงเรียนราชบริพาร" นับตั้งแต่ปี ร.ศ. 117 หรือ พ.ศ. 2441 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์มีแนวความคิดในการสร้างความเสมอภาคให้แก่เด็กเรียนทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยเปิดโอกาสให้สามัญชนทั่วไปได้ศึกษาในโรงเรียนดังกล่าว ทั้งนี้ได้มีข้อกำหนดในเรื่องของการรับนักเรียนว่า หากนักเรียนคนใดมาจากต่างจังหวัด ไร่ชาหรือผู้ปกครองจะได้รับพระเมตตาจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ในการฝากฝังกับเจ้านายหรือข้าราชการผู้ใดให้ โดยมีที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งได้รับเงินเดือนอุดหนุนในระหว่างศึกษา โดยจะต้องอยู่เล่าเรียนจนบรรจบเนียบราชการก่อน 6 เดือน คอจากนั้นจะได้มีโอกาสถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวงได้เลย โดยไม่จำเป็นต้องอุดหนุนด้านการศึกษา หากผู้ใดมีฐานะความเป็นอยู่ที่สามารถเล่าเรียนได้โดยไม่มีอุปสรรค

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ ก.ร.ศ. 5./-15 เรื่องโรงเรียน ลำดับที่ 5 โรงเรียนราชบริพาร (ไมโครฟิล์ม).

ในกรณีของการคัดเลือกนักเรียนนั้น พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้เสนอแนวความคิดที่จะคัดเลือกเด็กที่มีพื้นฐานทางความรู้ อุบนิสัย และสติปัญญาที่เหมาะสมเป็นประการสำคัญโดยมิได้คำนึงถึงฐานะความเป็นอยู่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพ้นหาผู้ที่มีพื้นฐานทางการศึกษาที่ดี โดยใช้เกณฑ์การกำหนดมาตรฐานทางการศึกษาของนักเรียน เป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นประโยชน์ในการรักษาคุณภาพและลดความสูญเสียทางการศึกษา ดังความว่า

... คัดเลือกเอาแต่นักเรียนที่พิจารณาเห็นได้ชัดว่าจะเป็นคนมีความฉลาด มีไหวพริบ มีความอดทน และประพฤติตัวเรียบร้อย ซอนให้ถือเป็นข้อเคร่งครัดว่า ถ้าหากว่านักเรียนคนใดขาดคุณสมบัติดังกล่าวนั้นจะไม่รับเข้าศึกษา ไม่ว่านักเรียนคนนั้นจะเป็นบุตรหลานวานเครือใคร หรือใครจะฝากจะฝังอย่างไรก็ไม่ไหวรับเป็นเด็กขาด ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเสียเวลาและเปลืองที่...²¹

จากแนวความคิดดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ว่า มีความปรารถนาที่จะขจัดปัญหาของระบบอุปถัมภ์ของสังคมไทยที่ปราศจากความตระหนักในคุณความสามารถของสามัญชนทั่วไป ซึ่งนับเป็นอุปสรรคสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อความล้มเหลวระบบการศึกษาในอนาคต การตัดไฟแต่ต้นลม นับว่าเป็นความเด็ดเดี่ยวในการทวนกระแสค่านิยมทางสังคมที่เคยมีความผูกพันอยู่กับการฝากตัวหรือถวายตัว นับว่าท่านเป็นผู้ที่มีแนวความคิดสมัยใหม่ในการคัดเลือกบุคคลให้สอดคล้องกับความต้องการทางสังคม ซึ่งมีความจำเป็นเฉพาะหน้าที่ต้องไขว่คว้าหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นข้อใหญ่ ในกรณีของการคัดเลือกนักเรียน เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้ตระหนักในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่าความเป็นคนดีนั้นมีได้เกิดจากชาติตระกูลเท่านั้น หากจะต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติเป็นสำคัญ

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ กร.ศ.5/1-15 เรื่องโรงเรียน.

๑... ถ้าคนที่เห็นว่าจะได้ใจเขานั้นแล้วจะรับ ไม่ว่าคนชั้นใด ทุกระดับใด ที่เรียกว่า "ผู้ดี" เพราะเหตุว่าตระกูลนั้นได้ตั้งมาแต่คนที่ได้เป็น "ผู้ดี" ประพฤติ "ดี" มาแล้ว ผู้ที่เป็นคนแรกที่ประพฤติดีขึ้นมาแต่ไหน ก็ยอม มาแต่ตระกูลธรรมดาาก่อน หากผู้นั้นเป็นคนที่ได้มีความฉลาด และรู้จัก ประพฤติดีเห็นเขาในทางดี ผู้นั้นจึงได้ตั้งตระกูลมาเป็นผู้ดี ถ้าวันหนึ่งใจ เขานั้นก็ยอมจะเห็นใจว่าตระกูลของคนดี เกิดมาย่อมมีความเจริญ และ ความดีเสมอขึ้น ๆ ลง ๆ ใจเหมือนกันหมด สุดแต่ความดีและความชั่ว ของผู้สืบตระกูลที่จะประพฤติ เพราะฉะนั้น ถ้าไม่คนที่ไม่ได้อยู่ใน ตระกูลดีแต่ฉลาดและใจเขา เรียนดี และใครรับความดีสั่งสอนทาง ประพฤติอันดี จะทำดีหรือจะเรียกว่าผู้ดีไม่ได้ และทำไม คนที่เกิดใน ตระกูลผู้ดี แต่ไม่ทำความดีจะไม่เป็นผู้ดี "ข้างเผือกก็ยอมเกิดมาแต่ป่า"²²

สำหรับทางด้านการศึกษา นั้น พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้เสนอความคิดเห็นว่า ควรมีการจัดแบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็น 2 กรมคือ

1. วิชาที่จะต้องปฏิบัติในที่เล่าเรียน อาทิ เขียนตามคำบอก การคัดลายมือ เลข ไวยากรณ์ เรียงความ ย่อความ ภาษาอังกฤษ พิมพ์เขียน หรือพิมพ์ดีด บรรดาราชาวิทยาต่าง ๆ นั้น อยู่ในความรับผิดชอบของครูผู้สอนเป็นสำคัญ ตัวอย่างที่ไร บางส่วนไรจากแบบแผนของกรมศึกษาธิการ บางส่วนไรแบบแผนจากต่างประเทศ
2. วิชาที่จะต้องสอนด้วยวิธีอธิบาย เป็นความรับผิดชอบที่ครูจะต้องอธิบายให้นักเรียนเข้าใจในเนื้อหา โดยสอนแนวทางในการจับใจความ การจดหัวข้อสำคัญ ๆ ใหญ่เรียน อีกทั้งหมั่นตรวจตราผลการจดงานด้วย วิชาที่ต้องอธิบาย ได้แก่ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร การปกครอง กฎหมาย สมบัติวิเคราะห อุตวิเคราะห กรรม วิเคราะห กรรมชาติวิเคราะห

รายวิชาเหล่านี้เป็นวิชาที่เน้นให้ผู้เรียนได้มีโลกทัศน์ทางสังคม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อให้เข้าใจถึงความเป็นมาของชาติ รูปแบบการปกครอง กฎระเบียบทางสังคม มีความเข้าใจในสภาพแวดล้อม อันจะเป็นประโยชน์ในเวลา รับราชการภายหน้า เนื่องจากผู้เรียนได้มีมโนทัศน์ เกิดภาพพจน์จากเนื้อหาวิชาที่สอน และสามารถนำวิชาความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ได้

²² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ เรื่องโรงเรียน.

หากพิจารณาถึงการจัดเนื้อหาวิชานั้น จะเห็นได้ว่าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้จัดลำดับวิชาในการปูพื้นฐานรายวิชาจากง่ายไปหายาก ซึ่งขอบเขตของรายวิชานั้นเริ่มจากการฝึกหัดให้นักเรียนมีความรู้ ความชำนาญในการใช้อักษรวิธีอย่างถูกต้อง และเหมาะสม อาทิ ในวิชาคัดลายมือเน้นได้กำหนดว่า

...ให้วิธีคัดเอาตัวอย่างลายมือที่เขียนงาม ทั้งบรรจงและหวัด มาปิดไวบนกระดาน แล้วสั่งให้นักเรียนเขียน ถือหลักหนังสือราชการ เป็นประมาณ ๑๐๐ คำให้เขียนซ้ำ และอย่าให้เร็วเกินไปจนโยเย ครุทองดูแลอย่างเข้มงวดกวดขัน...²³

จากการพิจารณาวิชาทั้งปวงที่กล่าวมาในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ให้ความสำคัญต่อการจัดเนื้อหาวิชาตามโครงสร้างความรู้ และหลักจิตวิทยาด้วย กล่าวคือ นอกจากจะจัดรายวิชาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรับความรู้ อย่างเป็นระบบระเบียบ ซึ่งเป็นศาสตร์เฉพาะ เช่น วิชาเลข ไวยากรณ์ ภาษาอังกฤษ ฯลฯ ในขณะเดียวกัน ได้กระตุ้นให้ผู้เรียนได้มีโอกาสพัฒนาความนึกคิดของตนเองด้วย อาทิ วิชาพงศาวดารนั้น "ให้นักเรียนอ่านที่บ้าน แล้วครูเปิดจากที่สั่งให้อ่านนั้น ซักถาม เป็นการทบทวนความจำ และฟังความคิดเห็น

สำหรับวิชาทางการปกครองนั้น สอนให้รู้ความต้องการของคนในบ้าน หมู่บ้าน ประเทศชาติ และสอนให้รู้ว่าทำไมประเทศจึงต้องมี การปกครอง มีความสัมพันธ์กันระหว่างประเทศ และวิธีจัดการปกครองมีอย่างไร เป็นต้น

นอกจากนี้ในทัศนะของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เห็นว่า เมื่อนักเรียนมีพื้นฐานความรู้จากการเรียนอักษรวิธีแล้ว ควรที่มีโอกาสในการฝึกหัดความตามกระทรวงต่าง ๆ ที่มีขั้นตอนการปฏิบัติให้เกิดความชำนาญและยอมเป็นการแบ่งเบาภาระของทางราชการด้วย นอกจากนักเรียนจะได้ความรู้แล้ว ขณะเดียวกันยังได้รับคำตอบแทน โดยครูรองจะต้องมีหน้าที่ศึกษางานทางราชการอย่างท่วงแท้ เพื่อที่จะได้สามารถแนะนำความรู้ให้กับผู้เรียนได้ถูกต้อง ประการสำคัญคือ จะต้องมีความกวดขันต่อ

²³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ, เรื่องโรงเรียน.

การรู้จักรักษาความลับของทางราชการเป็นอย่างดี ซึ่งงานในส่วนนี้เรียกว่าการหักทำ
 การ ซึ่งนับเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างเสริมประสบการณ์วิชาชีพของข้าราชการฝ่าย
 ปกครองในสมัยนั้น อีกทั้งยังเห็นประโยชน์จากการที่ได้สังเกตการทำงานในหน่วย
 ราชการต่าง ๆ โดยใช้วิธีฝึกหัดให้นักเรียนเป็นผู้ตรวจการ และทำรายงานส่งครู
 ผู้สอนโดยมีข้อแม้ว่าจะต้องไม่เกี่ยวแก่การภายในของหน่วยงาน ดังคำว่า "ห้ามไม่
 ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น เรื่องชีวิตของกระทรวงหรือกรมที่ไปฝึกเป็นอันขาด"
 การจดบันทึกทำบัญชีความเคลื่อนไหวของการรับตำแหน่งทางราชการในหน้าที่ของการ
 เป็นผู้จดหมายเหตุ จากการหักอ่านราชกิจจานุเบกษาหรือหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ประกอบ
 กับการทำบัญชีตำแหน่งข้าราชการ ซึ่งต้องอยู่ในความดูแลของครู ก็เป็นวิธีการฝึกหัด
 งานในสถานการณจริงล้วนเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนทั้งสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เป็นผู้ที่มีความนิยมในการ
 ส่งเสริมการฝึกทักษะการแสดงออกทางความคิด การทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งนับว่าเป็น
 ความคิดแนวใหม่ซึ่งมีประโยชน์เพียงการเรียนรู้โดยวิธีท่องจำ จดบันทึก ดังจะเห็นได้
 จากกรณีการหักปรึกษาในชั้นเรียน

...คือหักโตเถียง โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 ฝ่าย แล้วครู
 เป็นผู้หยิบยกหัวข้อเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่งมาตั้งขึ้นแล้ว ใ
 นักเรียนโตเถียงกันด้วยเหตุผลและมีระเบียบวิธีของโตเฉพาะ
 หรือห้องเรียนก็ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อฝึกหัดให้นักเรียนรู้จักใช้ความคิด
 ความซื่อใจใคร่ครวญ กล่าวหาในทางสนทนา และมีไหวพริ
 พที่จะโตตอบ ต้องระวังอย่าให้ใครคำหยาบคายหรือคำพูดที่ชวน
 วิวาท...²⁴

ลักษณะการเรียนการสอนดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นกิจกรรม เสริมหลักสูตร
 ซึ่งมีส่วนให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษา ทั้งทางด้าน พุทธิพิสัย จิตพิสัย
 และทักษะพิสัย ทั้งนี้เนื่องจาก "การเรียนการสอนในชั้นโศด.เคียว ไม่สามารถ

²⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ,
 เรื่องโรงเรียน.

พัฒนาสิ่งเหล่านี้ได้อย่างบริบูรณ์²⁵ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมเสริมหลักสูตรก่อประโยชน์
ให้แก่ผู้เรียนอย่างมากมาย เนื่องจาก นักเรียนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
ขยายวงจำกัดทางความคิด การฝึกวินัยในตนเอง อีกทั้งเป็นการทำให้รู้จักรับฟังความ
คิดเห็น และไตร่ตรองด้วยควมมีเหตุผล นอกจากนี้จะเป็นการเคารพในความคิดของ
ผู้อื่นแล้ว ก็เป็นการสร้างความเชื่อมั่นในการแสดงออกต่อกลุ่มและสังคมด้วย โดยสรุป
แล้ว ผู้เรียนจะได้อีกโอกาสร่วมในกระบวนการเรียนการสอน เพื่อหาคำตอบให้กับตนเอง
ทั้งนี้มิควรทำหน้าที่ในการกำหนดทิศทางที่ควร รู้ตามวัตถุประสงค์ที่ได้คาดหวังไว้

อันความศรัทธาของทางด้านการจัดการศึกษาของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ นับว่า
ได้เป็นที่พอพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยเสนา
โดยเฉพาอย่างยิ่งการจักดำเนินงานของโรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่งพระราชกระแสใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังต่อไปนี้ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันถึงผลแห่ง
แนวความคิดทั้งปวงที่ท่านได้เสนาฯ ดังความที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาฯ ที่
3/289 ลงวันที่ 11 มิถุนายน รศ. 117 ระบุว่า "เราขอชมความ
อุตสาหะพยายาม และความศรัทธาโดยรอบคอบ และเจียมแปลมของพระยาวิสุท
ซึ่งได้คิดอ่านแนะนำมายังกระทรวงในครั้งนี้น่า และขอยืนยันว่าได้เห็นชอบในความคิด
เห็นทุกอย่าง²⁶

²⁵ สุมิตร คุณานุภกร, หลักสูตรและการสอน หลักการและแนวปฏิบัติในการ
พัฒนาหลักสูตรการสอนแบบต่าง ๆ ขบวนการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการกลุ่ม
(กรุงเทพมหานคร: แผนกวิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
252), หน้า ๑๑.

²⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาและ
หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, หน้า 262.

การประสมประสานแนวทางในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็ก

การจัดการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็ก นับว่ามีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ทางโรงเรียนยังคงรักษารูปแบบของการอาศัยพระราชสำนักหรือวัง เป็นศูนย์กลาง ในการให้การศึกษาแก่ข้าราชการรุ่นใหม่ ซึ่งนอกจากจะต้องมีคุณสมบัติ หรือบุคลิกภาพ แห่งความเป็นข้าราชการแล้ว จักต้องมีพื้นฐานความรู้ทางวิชาชีพ โดยเฉพาะของระดับปกครองที่ศึกษา ตามหลักสูตรการเรียนการสอนของระบบโรงเรียนที่ได้กำหนดขึ้น

จะกล่าวได้ว่าบุคคลชั้นนำของรัฐได้เปิดโอกาสให้สามัญชนโดยทั่วไปได้ เรียนรู้แบบแผนทางพฤติกรรมสังคมและปฏิบัติตนตามกฎหมายของสมาชิกในสังคม ข้าราชการด้วยความเสมอภาค อันเป็นการแสดงว่าบุคคลชั้นนำในยุคนั้นให้การยอมรับ คอคุณค่าของความเป็นมนุษย์มากกว่าชาติกำเนิด หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการลดล้างอคติ หรือทัศนคติทางสังคมว่า "ข้าราชการจะต้องมาจากลูกผู้ที่มีสกุลเท่านั้น" เพื่อปลูกฝัง ค่านิยมใหม่ที่ว่า "ข้าราชการต้องเป็นคนที่มีคุณประโยชน์ต่อสังคม"

จากการค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่า แนวความคิดทางการศึกษาและแนวความคิด ทางการปกครองของบุคคลชั้นนำในรัชสมัยนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างเด่นชัด ฉะนั้น เพื่อเป็นที่เข้าใจถึงแนวความคิดในการที่บุคคลเหล่านี้ได้เป็นแนวทางในการจัดการ ศึกษา ผู้วิจัยจึงใคร่พิจารณาจากประเด็นดังต่อไปนี้

การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับชนบทรวม เนียมประเพณีในราชสำนัก

จะเห็นได้ว่า การศึกษาชนบทรวมเนียมประเพณีในราชสำนักนั้น เป็น พื้นฐานของการฝึกหัดวิชาให้แก่ข้าราชการสำนักที่จะต้องมีความประพฤติดีหรือผู้ปกครอง บ้านเมืองที่ดีที่ทางพระเนตรพระกรรณต่อไป อันมีความสืบเนื่องทางค่านิยมประเพณี เช่นนี้มาช้านานแล้ว

จากพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชปรารภว่า ชุมนางรุ่นใหม่ไม่เคยทรงรู้จักมัน ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่ามีได้มีความหมายเพียงความคุ้นเคยอย่างผิวเผิน แต่หมายรวมถึงโอกาสในการที่พระมหากษัตริย์จะไปลูบฝังความจงรักภักดี ความรู้สึกนึกคิด หรือการรับทราบแนวพระราชดำริต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับการบ้านเมืองด้วย ซึ่งนอกจากบรรดามหาดเล็กจะได้เรียนรูชนบทรรมนิยมประเพณีของขาราชสำนักแล้ว ประการสำคัญคือ เป็นเรื่องของโอกาสในการต่อยอดความผูกพัน ซื่อสัตย์ จงรักภักดี และความยอมอยู่ใต้มงคัมภีร์ชาโดยความสมัครใจ อันจะมีผลต่อการควบคุมความประพฤติหรือแนวทางการปฏิบัติตนในฐานะผู้อยู่ใต้มงคัมภีร์ชาขององค์พระมหากษัตริย์นั่นเอง

จากแนวพระดำริที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ที่ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการชี้ให้เห็นว่าชั้นตอนต่าง ๆ ในการฝึกหัดมหาดเล็กนั้นมีผลต่อคุณภาพและความเป็นมาตรฐานของนักเรียน ดังพระดำริในเอกสารที่ 68/4595 ฉบับลงวันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 120 พบว่าผู้บริหารโรงเรียนได้เอาใจใส่ต่อการกวัดขันชนบทรรมนิยมประเพณีและวิชาความรู้ของมหาดเล็กเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นค่านการฝึกหัดโดยถือเป็นหน้าที่หลักที่เจ้าหมื่นสรรเพ็ชรภักดี จะต้องเป็นกรรมการตรวจสอบ "เมื่อเห็นว่านักเรียนคนใดมีความรู้ และกิริยาอาการพอสมควรจะเปนมหาดเล็กได้ ก็ให้นำถวายตัวเปนมหาดเล็ก"²⁷ หรือการให้ความสนับสนุนทางด้านเงินทุนการศึกษาที่เป็นค่าใช้จ่าย ค่าเสื้อผ้า ฯลฯ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าผู้มีอิทธิพลต่อการดำเนินการทางการศึกษาของโรงเรียนได้พยายามประสานความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการสร้างโอกาสให้แก่ผู้เรียนไม่ว่าเขาจะมีฐานะอย่างไรก็ตาม นอกจากนี้ ยังได้ใช้หลักจิตวิทยาในการสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้เรียน โดยการแสดงออกซึ่งสัญลักษณ์ทางสังคม อาทิการแต่งกายของนักเรียน ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่สร้างเกียรติภูมิให้แก่ผู้เรียนโดยสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้มีพระวินิจฉัยว่า

²⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ม.ร. 5ศ/12, ไมโครฟิล์ม.

๒. สมควรแต่งเปนมุหาคเล็กที่เคียว จึงจะเป็นการสนิทกันดี
ถ้ายังแต่งเปนอนุ๊กก็คงเหมือนคนที่ไปฝากเป็นมตุคเล็ก
ไมใช่มุหาคเล็กแท้ ที่ซาพระพุทฺธ เขากราบบังคมทูลแต่ก่อนว่า
จะให้แต่งเปนนักเรียนมหาคไทยนั้น โดยยังไม่ทราบเกล้าว่า
มหาคเล็กจะมีความรังเกียจหรือไม่... เป็นต้น²⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่าหากชนบชรรวม เนียมของโรงเรียนไม่เหมาะสมยอม
สามารถมีการปรับปรุงแก้ไขโดยง่าย ทั้งนี้เป็นผลจากการที่ผู้มีส่วนรับผิดชอบทางค้ำ
การฝึกหัดอบรม ได้ดูแลอย่างใกล้ชิด อาทิ

...ในการที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มุหาคเล็กนักเรียน
มีโอกาสรับราชการในที่ไกลพระองค์เช่นนั้นแล้ว เปนการจำเป็น
ที่จะต้องมีฝึกหัดกิริยาอาการของนักเรียนจนสมควรจะรับราชการ
เปนมุหาคเล็กโดยจริง ๆ แล้วจึงถวายตัว ไม่ให้เปนมุหาคเล็ก
สักแต่เปนนิสิตที่จะไปยื่นเงอะ ๆ งง ๆ อยู่ในที่เฝ้า จึงโคตกกลงกัน
ว ๆ จะเพิ่มการสอนวิชาอื่นอีกชั้นหนึ่ง เมื่อนักชอมสอบเปนนักเรียน
ไคแล้ว จะคงให้ศึกษาวิชาอาการ และชนบชรรวมเนียมกรม
มหาคเล็กจนสอบไคอีกชั้นหนึ่งจึงให้ถวายตัว...²⁹

ซึ่งความในประการนี้ นอกจากพระมหากษัตริย์จะได้ทราบกิริยาอัธยาศัย
ของผู้ที่เป็นมุหาคเล็กนักเรียนแล้ว ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการที่จะมีพระราชดำริใน
หน้าที่การงานเบื้องหน้า ดังความที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาตอบความว่า

...การที่จัดให้เข้ากันได้เช่นนี้ดีมาก คนที่เป็นข้าราชการยิ่งออกไป
อยู่หัวเมืองควย ถึงจะฉลาดก็สักเพียงไค ถ้าเขาเฝ้าในที่ไกลแล้ว
ไม่พบนเงอะงะสักคนเคียว ถ้าเปนนิดังนี้ ข้าราชการหัวเมืองจะ
คล่องแคล่วขึ้นอีกเปนนั่น และทำให้ความไวใจในระหว่างเจ้าแผ่นดิน
กับข้าราชการมั่นคงขึ้น...³⁰

²⁸ กองจดหมายเทศแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงศึกษา
ธิการ, ม.ร., 5ศ./12, ไมโครฟิล์ม.

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

จะเห็นว่าบุคคลชั้นนำที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตร การฝึกซ้อมของมหาดเล็กนั้นได้ให้ความสำคัญกับขั้นตอนการฝึกเหล่านั้นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ด้วยความตระหนักว่าขั้นตอนดังกล่าวเป็นการคัดเลือกบุคคลที่ดีไว้ใช้ในหน้าที่ราชการต่อไป หากไม่คัดเลือกฝึกซ้อมด้วยความพิถีพิถันย่อมมีผลกระทบต่อแนวทางการศึกษาที่ได้วางไว้ ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงปรึกษากับพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ถึงเรื่อง กำหนดของการถวายตัวให้เหมาะสมกับช่วงเวลาที่กำลังศึกษา อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลชั้นนำมีแนวคิดสนับสนุนการเรียนรู้อย่างสืบเนื่อง ดังพระคำวิทว่า

... กำหนดที่จะถวายตัว เป็นมหาดเล็กนั้น ถ้าถวายตัวต่อเมื่อจะออกจากโรงเรียน นักเรียนไม่มีเวลาที่จะได้ศึกษาราชการในราชสำนัก อันเป็นประโยชน์สำคัญในการเวลาเรียน และเป็นประโยชน์ในทางราชการ โดยนักเรียนเหล่านั้นจะไต่เต้า หลุดล่องรู้ลูพระบาท และไต่ทรงทราบอุบายไต่รอยของคนเหล่านั้น ที่จะไต่เป็นข้าราชการมีตำแหน่งต่อไปด้วย...

... จึงเห็นด้วยเกล้าพร้อมกันว่า กำหนดถวายตัว เป็นมหาดเล็ก ควรเลื่อนเข้ามาถวายตัวเมื่อสอบไล่วิชาชั้นที่ 1 ได้ คือ เมื่อพ้นจากเป็นนักเรียนมาเป็นนักเรียนที่ถวายตัว... และเมื่อนักเรียนได้ถวายตัว เป็นมหาดเล็กแล้ว ควรให้คงยูนีฟอรัม ข้าราชการพลเรือน และมีตำแหน่งเท่ากับมหาดเล็กเมื่อเรียนวิชาตลอด คือ ต่อไปอีกประมาณปี 1 หรือ ปีครึ่งก็จะได้รับพระราชทานสัญญาบัตรออกไปรับราชการตามหัวเมือง³¹

³¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงศึกษา

อนึ่ง จากการค้นคว้าพบว่า ใ้มีพระราชกระแสบางตอนทีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอ้างถึงการจัดการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กรัสเซีย โดยทรงระบุถึงระเบียบวิธีปฏิบัติคณของนักเรียนในชั้นปีต่าง ๆ อันเป็นฉบับที่ได้เรียนเสนอข้างตน ดังพระราชกระแสที่ว่า

... เป็นความคิดที่ถูกต้องมาก ตามลักษณะนักเรียนมหาดเล็กรัสเซีย ใ้แต่งชั้นปีพหุรวมมหาดเล็ก ตั้งแต่ชั้นที่ 6 เขารับราชการเป็นมหาดเล็กจริง ๆ คืออยู่ยามประจำราชการและเฝ้าตามกำหนด เปลี่ยนในชั้นที่ 8 เมื่อถึงชั้นที่ ๑ ผู้ใดไล้ ใ้ใ้พิเศษ ใ้เป็นมหาดเล็กพิเศษ เฉพาะพระองค์อยู่ต่อนั้นจึงไปรับราชการที่อื่น รวุมใจ ความมหาดเล็กชั้นที่ 8 ที่ ๑ ใ้รับราชการเฝ้าแทนทุกคน แต่ชั้นที่ ๑ รับหน้าที่ขึ้นหลังเฝ้าเวลาเสวยในการเลี้ยงใหญ่ประจำตัว เจ้านายทุกองคทุกครววที่มีการเลี้ยง สำหรับรับหมวกและถุงมือ ถูหากฎาจักการใ้เกี่ยวกับเวรคักใ้ใ้จะเป็นการเรียบร้อย คือ ใ้เป็นอยู่ทุกวัน...³²

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแนวพระราชดำรินี้ในประการนี้คงมีความสืบเนื่องกับการที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสทวีปยุโรป ณ ประเทศรัสเซีย ราว ร.ศ. 118 ผนวกกับการที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ กรุงปีเตอร์สเบิร์ก ดังความที่บันทึกเหตุการณ์โดยชาวรัสเซียว่า

... เดือนเมษายน ค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) นายโอลา รอฟสกี ุทธิรัสเซียประจำสยาม ใ้รับคำสั่งจากรัฐบาลของตนใ้กรวามทูลถึง จุฬาลงกรณว่า "เจ้าฟ้าจักรพงษ์" จะใ้ใ้เขาไปประทับอยู่ในพระราชวังฤดูหนาวที่กรุงปีเตอร์สเบิร์ก ลงทะเบียนเป็นนักศึกษา ุทธิมหาดเล็กหลวง จนกระทั่งสำเร็จ จึงจุฬาลงกรณทรงทรวาชวานใ้ด้วยความดีพระทัย...³³

³² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ม.ร. 5 ศ/12. ไ้โครพิลิม.

³³ การชวเว, เอ และ เอลกอเชคโกฟ, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (แปลโดย) เสรีร ันธรังษี (กรุงเทพมหานคร: แพรพิทยา, 2517), หน้า 104-105.

แต่เนื่องจากผู้วิจัยไม่พบเอกสารเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากนี้ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ในเชิงการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับรัสเซีย แต่อย่างไรก็ตาม หากโรงเรียนมหาดเล็กของไทยได้แบบอย่างมาจากโรงเรียนมหาดเล็กในรัสเซียแล้ว ย่อมเป็นข้อยืนยันได้ว่าการจัดการศึกษาสำหรับเมืองไทย ในกรณีนี้เป็นการประยุกต์ให้ เหมาะสมแก่วัฒนธรรมของไทย ดังพระราชปรารภที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว มีไปยังพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ความว่า "ความที่ต้องการในเวลาอันคือ โรงเรียนชีวิตเชอวิส แต่ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่โรงเรียนชีวิตเชอวิสอย่างฝรั่ง"³⁴

การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวความคิดทางการศึกษาของบุคคลชั้นนำ

จากการค้นคว้าพบว่า บุคคลชั้นนำมีแนวความคิดในการจัดการศึกษาไปใน ทิศทางเดียวกัน คือ มุ่งปลูกฝังคนดีให้มีความรู้ดี มีความสามารถดี มีวินัยดี เพื่อสำเร็จ การศึกษาออกมาเป็นข้าราชการที่ดี โดยมีได้คำนึงถึง เชื้อสายเผ่าพันธุ์หรือถิ่นกำเนิด ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษา หากมีพื้นฐานความรู้ความเหมาะสมมาตรฐานที่สถานศึกษากำหนด อันเป็นประโยชน์ต่อการลดความสูญเปล่าทางการศึกษา ที่เกิดจากความไม่พร้อมทาง ด้านความรู้ ระดับสติปัญญา นอกจากนี้ ยังเป็นการยกระดับมาตรฐานทางวิชาชีพของ ความเป็นนักปกครองด้วย

จากหลักฐานสมุคคำสั่งรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. 2449 - พุทธศักราช พ.ศ. 2453³⁵ ได้มีการประมวลระเบียบต่าง ๆ ของโรงเรียนมหาดเล็กไว้หลายหมวด * ซึ่งพระยา วิสุทธสุริยศักดิ์ เป็นผู้ลงนามกำกับคำสั่งเหล่านั้น ในทัศนะของผู้วิจัยสันนิษฐานว่าที่มา

³⁴ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบทูลฯ ของเจ้าพระยาพระเสด็จ สุเรนทร์วิบูลย์, หน้า 299.

³⁵ สมุคคำสั่ง รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. 2444 - พุทธศักราช พ.ศ. 2453
(เอกสารอัครเสนา หน้า 16-23 (หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

* ข้อความต่อไปนี้เรียบเรียงสำนวนและสกัดข้อความต้นฉบับเดิมทุกประการ

แห่งแนวความคิดเหล่านี้มี 2 กรณีคือ

1. เป็นแนวความคิดของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์แต่เพียงผู้เดียว
2. เป็นแนวความคิดเห็นชอบจากคณะกรรมการของโรงเรียน ที่ได้รับมติเป็นเอกฉันท์แล้ว แต่ได้รับอนุมัติจากพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ในชั้นตอนสุดท้าย

ทั้งนี้จะมีผลในทางปฏิบัติเป็นคราว ๆ ไป ซึ่งพอจำแนกสาระได้ดังนี้

1. กฎว่าด้วยการรับนักเรียน ในหมวดนี้ ได้มีการกำหนดระเบียบของการทดสอบพื้นฐานความรู้ของนักเรียน การทำระเบียบประวัติ อันเป็นประโยชน์ต่อการติดตามความเคลื่อนไหวของจำนวนผู้ศึกษา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสำรวจประชากรของสถานศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง เช่น

ก. เมื่อมีผู้สมัครเข้ามาเล่าเรียนใหม่ พนักงานทะเบียนจะต้องไล่เรียงดูความรู้ที่ได้มีมาอย่างไร เมื่อเห็นว่าความรู้จะไล่เลี่ยกับนักเรียนชั้นใด ก็ให้สอบไล่ทดสอบความรู้กับนักเรียนชั้นนั้น

ข. เมื่อสอบไล่ได้แล้ว และผู้อำนวยการได้ตัดสินใจว่าสมควร คนนั้นจะเข้าเล่าเรียนในชั้นนักเรียนชั้นใดแล้ว แลตัวยินยอมตกลงตามนั้น ก็ให้ไปตามเอาชื่อผู้ปกครอง และชื่ออื่น ๆ จดลงบัญชี... เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรจะต้องคอยแก้ไขให้ถูกต้องเสมอ... เป็นต้น

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าจากหลักสูตรการศึกษาที่จัดนั้น เป็นการบูรณาการทางการศึกษาที่สมบูรณ์ ทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ ซึ่งมีความสอดคล้องกลมกลืนทางด้านเนื้อหาวิชา ทั้งส่วนที่เป็นแบบแผนดั้งเดิมและวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งผู้เรียนมีโอกาสศึกษาและพัฒนาวิชาชีพได้ด้วยความรู้ ความเข้าใจในสังคมที่ตนจะต้องมีส่วนร่วม อันเป็นการสร้างความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถเผชิญกับสภาพปัญหาและสามารถหาหนทางแก้ไขข้อจำกัดได้ในสถานการณ์จริง หรืออีกนัยหนึ่ง หลักสูตรตำราที่จะมีขึ้นนั้นได้กำหนดขึ้นตามความเหมาะสมกับสภาพความต้องการและความเหมาะสมของสังคมในสมัยนั้นนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อนักเรียนทุกคนในโรงเรียนได้รับการฝึกฝนอบรมให้ประพฤติพอเหมาะพอดิบสิ่งแวคฉลอม การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปด้วยดี³⁶ จึงจะเห็น

³⁶ สุคติใจ เหลลาสุนทร, ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา, หน้า 33.

ได้จากสาระของกระบวนการเรียนการสอนที่น่าสนใจดังนี้

2. กฎว่าด้วยการสอน มีสาระสำคัญ 12 ประการ ทั้งที่ได้กำหนดหน้าที่ของผู้สอนและแนวทางในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ของผู้เรียน ทางโรงเรียนถือว่า "การสอนวิชาเป็นสิ่งอันละเอียด และเป็นที่ครู อาจารย์ต้องใช้ความสามารถ และตั้งใจต่อการในหน้าเป็นอย่างมาก"

สำหรับกฎที่ได้ตราขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัตินั้น มีดังต่อไปนี้³⁷

1. หน้าที่ของผู้สอนทั้งหลายนั้น ให้เข้าใจว่าเป็นหน้าที่ที่จะให้ความรู้แก่นักเรียนอย่าง 1 ที่จะปลูกความสามารถของนักเรียนอย่าง 1 ที่จะกลมกลืนเกลียดชัง สอนศิษย์ ด้วยความปรี๊ดและสุจริตให้ได้ความรู้ และมีความสามารถที่จะใช้ความรู้ที่มีเป็นเครื่องมือกระทำการงาน และให้เป็นผู้ประพฤติด้วย จะจำแนกข้อความออกให้พิศดารเป็นข้อ ๆ ต่อไปนี้

2. ให้รู้ไม่ใช่แต่ให้สอบไล่ได้

อธิบายว่า คือ อย่าให้ผู้สอนถือเอาการที่นักเรียนจะสอบไล่ได้เป็นใหญ่ ต้องถือว่านักเรียนมีความรู้ดองแหมกวางขวาง และเสียดลอบเป็นใหญ่ ถ้าผู้สอนตั้งใจเอาแต่ให้สอบไล่ได้เป็นใหญ่แล้ว ก็จะทำให้การสอนสับสนและรีบรัด หรือเลือกคัดเอาแต่สิ่งและข้อที่จะต้องสอบไล่เข้ามาสอบโดยเฉาะ เพื่อจะให้นักเรียนสอบไล่ได้ ถ้านักเรียนคนใดสอบไล่ได้ด้วยวิธีอย่างนี้ก็จะไม่เป็นผู้มีความรู้อันแม่นยำชำนาญ และเมื่อจะต้องการใช้ความรู้ในการงานวันใด ก็จะไม่มีความสามารถที่จะใช้ความรู้นั้นได้ ดังตัวอย่างว่า สอนในอักษรวิธี ให้นักเรียนใช้ตัวสกดให้ถูกต้อง แต่เวลาที่จะอ่านหรือใช้ดอยคำพูด, ครูไม่ค่อยติเล็กน้อย ปล่อยให้อ่านไปผิด ๆ เช่นนี้ถึงแม้ว่านักเรียนคนนั้นจะสอบไล่ได้ แต่ภายหลังเมื่อรับอ่านหรือพูด ใช้ดอยคำไม่ถูกต้อง ก็จะปรากฏว่าเสียภูมิรู้ที่ได้เป็นนักเรียนมา ดังนี้ เป็นต้น

37

สมุดคำสั่ง ธันวาคม พ.ศ. 2444 - พฤศจิกายน พ.ศ. 2453,

3. ให้เข้าใจ ไม่ใช่แค่ให้จำไว้

หมายความว่าสิ่งใดที่สอนเพื่อจะให้ให้นักเรียนรู้ นักเรียนจะรู้อะไรเพราะเข้าใจจึงจะรู้และจำได้แม่นยำ ถ้าเพียงแต่ให้ท่องบ่นไปตามคำราบในด้อยคำหรือข้อความใด ๆ ก็ดี ถึงจะจำได้ก็ช่วยอาการอย่างนั้นก็ไม่แม่นยำและไม่รู้ที่ใช่สมัยใดในเวลาสอบไล่ก็ดี หรือในเวลาจะทำการงานสิ่งใดด้วยความรู้อันนั้นก็ดี ถ้าไปพบที่ผิดระเบียบจากคำราบที่เรียนไว้แล้ว ผู้นั้นก็อาจจะบังเกิดความงงงวยจนถึงที่พบ คั้งตัวอย่างว่าในอักษรวิธีบาศีบอกว่อักษรที่ 1 สกค อักษรที่ 2 ตามใดคั้งนี้ ถ้าวิธีสอนไม่พลิกแพลงให้เข้าใจ เมื่อนักเรียนไปถูกถามว่า อักษรที่ 2 เป็นตัวตามตัวอะไร จะเป็นตัวสกค กลับหรือไขว้กันเสียบ้าง ก็จะทำให้นักเรียนผู้นั้นงงงวยได้ วิธีสอนที่ไม่ได้สอนพลิกแพลงให้เข้าใจ เป็นแค่สอนไปตามระเบียบในคำราบนั้น เรียกว่าสอนแต่พอให้จำได้ ไม่ใช่สอนให้รู้

4. ให้เกิดความรู้ ไม่ใช่บรจขอเรียน

หมายความว่ากาารที่นักเรียนจะได้ความรู้ด้วยการเล่าเรียนนั้น ไม่ใช่ว่าคำราบมีเท่าใดเอามาอ่านให้จบหรือรับอ่านเสียให้แล้ว เมื่อจบเมื่อแล้วจะเรียกว่าเกิดความรู้กันหรือไม่ ไม่ใช่เช่นดวยแก้ว เป็ดแล้ว เอาน้ำมา เผลงจนเต็มแล้วก็เรียกว่า ดวยแก้วมีน้ำเต็มเช่นนั้น ความรู้เกิดแก่ผู้เรียนเพราะเข้าใจสิ่งที่เรียน และคำวิธีที่รกรองให้รู้คุณและโทษ เหตุผล เพราะฉนั้นผู้สอนจึงเป็นหน้าที่ที่จะตรวจตราทดลอง สอบสวนให้รู้ว่ ำคัญของคนเข้าใจในข้อที่เรียนนั้นหรือไม่ ถ้าไม่เข้าใจของหาเลข อูบายมาเปรียบเทียบหรือชี้แจงให้เข้าใจ และชี้แจงทั้งเหตุผลในสิ่งนั้น ๆ คั้งตัวอย่างว่จะสอนนักเรียนแควความหาคเล็กเชษฐพระแสงโดยเสด็จพระรราชดำ เนินคองอยู่ใกล้ พระองค์เสมอ เท่านั้นไม่พอ คองอธิบายให้รู้เหตุผลว่สำหรับเมื่อเวลาคองพระรราช ประสงค์จะคองรับถวายในทันที

5. ให้พอใจในการเรียน ไม่ใช่เรียนอยู่โดยถูกคั้ง

ข้อนี้หมายความว่า การเล่าเรียนบางอย่างมักจะมีขม ๆ ที่ทำให้ เป็นเครื่อง เบื่อหน่ายของนักเรียน นอกจากสันคานอันเกียจคร้านของบุคคล ความ เบื่อหน่ายซึ่งเกิดแก่นักเรียนในการเล่าเรียนเช่นนี้ ถ้าจะใช้แต่วิธีที่คั้งอย่างเดี๋ยวจให้เล่าเรียนยอมไม่สามารถจะสำเร็จได้คั้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น ควรที่อาจารย์จะใช้

เลิศดูภายในวิธีสอนให้ชักพาความพอใจให้บังเกิดขึ้น คือ เป็นต้นว่าจัดเวลาที่สอน สลับเปลี่ยนกันในวิชาต่าง ๆ เป็นต้นอย่าง 1 ใจหรืออธิบาย หรือหาเรื่องที่ทำให้ จับใจและชวนสนุก เป็นต้นอย่าง 1 มียกตัวอย่างที่แปลก ๆ หรือเอาเรื่องแปลก ๆ นอกจากตำรามาเทียบ เคียงสอนผลัดเปลี่ยนให้พ้นจากสิ่งที่เจนนู เจนตา เบื่อหน่าย เป็นต้น ไม่ยึดเอาแต่ตำราเดินตามไปทุกฝีก้าวทีเดียว

6. ให้สบาย อย่าให้เป็นบ้าเรียนหรือเป็นอันครายต่อความสุข

หมายความว่า มีคนโดยมากที่เข้าใจผิดถือเอาว่า การเล่าเรียนของ เด็กนั้นเรียนให้มากที่สุดเป็นดี ไม่รังเกียจในการที่เรียนมากเกินไปจนสมควร สุดแต่บรรพบุรุษ ให้เพียบ คือ ให้หนึ่งกับหนึ่งสอน นอนกับหนังสือ เรียนจนไม่มีเวลาหยุดเวลาพักผ่อน หมายความว่าดี เช่นนี้หาถูกต้องตามสมควรไม่ เพราะธรรมชาติการใช้ความคิดมากเกินไป ก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือหมกเป็ดองไค้เท่ากับสิ่งอื่น ๆ เมื่อความเหนื่อยล้า บังเกิดขึ้นแก่เด็กเช่นนี้แล้ว ก็กระทำให้สติปัญญาไม่ผ่องใส เป็นอันครายแก่ความคิด หรือกระทำให้ร่างกายเมื่อยชบ ซึ่งจะก่อให้เกิดความท้อถอยเบื่อหน่ายหรือทำให้เกิดโรค แก่ร่างกาย เพราะฉะนั้นการที่บังคับให้เรียนมาก ๆ อย่างเดียวย่อมเป็นการผิด ควร ครูบาอาจารย์ของตอนต้นตามสมควร อนึ่ง เป็นต้นว่านักเรียนกำลังเล่าเรียนมีเหตุ เจ็บป่วยบังเกิดขึ้น ครูเห็นแล้วว่าไม่สบายก็ยังไม่ยอมให้เรียนเช่นนี้ไม่ถูก เพราะจะทำให้เจ็บมากไปได้อีก หรือ เช่นนักเรียนเจ็บบางอย่างเช่นเป็นตาแดง คางทูม ถ้าจะ ชื่นให้เล่าเรียนอยู่ก็จะทำให้เป็นมา ทั้งโรคนั้นจะไปติดคนอื่นอีกด้วย การข่มขืนเหล่านี้ เป็นการผิด

7. ให้เป็นผู้สามารถไม่ใช่เป็นแค่นู

หมายความว่า บรรดาวิชาทั้งหลายซึ่งสั่งสอนศิษย์ ครูบาอาจารย์จะ ต้องเอาใจใส่สอบสวนทดลองคุณสมบัติของผู้เรียนด้วย ไม่ใช่แต่ว่าถึงเวลามาสอน เลิกแล้วต่างคนต่างไปบ้าน ครูก็ศิษย์ควรต้องคบหาสนทนาปราศรัยซึ่งกันและกัน อัน เรียกว่าเป็นเพื่อนกันภายนอกเวลาสอนด้วย การที่คบหากันเช่นนั้นจะทำให้รู้จักกำลัง แห่งสติปัญญาความสามารถของศิษย์ และเมื่อเห็นว่าความเข้าใจอย่างไรยังขาดตก บกพรอง ก็ควรจะชักให้ใช้ความคิดพิจารณาหัดให้มีความฉลาดรู้จักคิดรู้จักตรอง จึงจะ ทำให้บังเกิดความสามารถปราชญ์เปื่องในวิชาต่าง ๆ ที่เล่าเรียนนั้น เพราะเหตุว่า

ถึงโดยมีความรู้ แต่ไม่ฉลาดและไม่รู้จักใช้วิชาความรู้ที่มี ก็เป็นผู้ปราศจากความสามารถไป

8. ให้เป็นคนดี ไม่ใช่แต่ให้มีความรู้

หมายความว่า ความรู้อย่างเดียวแต่ไม่ประพฤติดี ความรู้จะไม่เป็นคุณแก่ตัวผู้รู้เท่าใดเลย บางทีถึงจะมีความรู้มากเท่าใด แต่ความประพฤติของผู้นั้นไม่ชอบด้วยค่านิยมและชนบประเพณี ก็ไม่อาจที่จะเอาตัวรอดได้ เพราะฉะนั้นหน้าที่ของครูบาอาจารย์ย่อมต้องเป็นธุระเอาใจใส่ในการสั่งสอนในส่วนความประพฤติด้วยมิให้ละเลยเสีย

9. ให้ประพฤติ ไม่ใช่แต่ให้จำ

บรรดาข้อห้ามการประพฤติชั่ว และข้อชักนำความประพฤติเป็นสิ่งที่ผู้เฒ่าเรียนจะเรียนและประพฤติตามด้วย มิใช่แต่ควาเรียนไว้สำหรับจำได้เท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของครูบาอาจารย์ที่จะคอยตักเตือนว่ากล่าว ทักท้วงเสมอในการที่เห็นความประพฤติมิชอบบังเกิดแก่ศิษย์คน เพื่อจะได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขความประพฤติอันมิชอบนั้นให้เสื่อมสูญไปเสมอ

10. ให้ทำดีเอง ไม่ใช่เพราะต้องควบคุม

การที่นักเรียนจะไม่มี ความชั่วกิด หรือจะประกอบความดีก็ควรที่ผู้สอนจะเปิดโอกาสใหญ่เรียนจะไม่กระทำด้วยตนเอง คืออย่าให้ เป็นว่าครูบาอาจารย์ต้องอุ้มชูอยู่ เหมือนเด็กทารกที่จะให้กระทำดี หรือควบคุมอยู่เหมือนคนโง่ที่จะไม่ให้กระทำชั่ว ครูบาอาจารย์ควรจะเป็นแค่ผู้ชี้หนทางแห่งความดี และกันกีดหนทางแห่งความชั่วเท่านั้น แลเปิดโอกาสให้นักเรียนมีอิสรภาพแก่ตนเอง ที่จะกระทำ ความดี รักษาความดีและไม่กระทำชั่วด้วยตนเอง โดยมีใครรู้สึกว่าจะต้องทำดี เพราะค่อนหน้าผู้ควบคุมดูแลอยู่ คั้งนี้จึงจะเป็นการฝึกสอนที่จะให้นักเรียนมีอุปนิสัยอันดีติดไปในสันดาน และประจำอยู่เสมอ

11. ให้รู้นิสัย ให้คิดสันดานแต่อย่าให้สอนเป็นนิสัย

เป็นหน้าที่ของครูบาอาจารย์ที่จะต้องตรวจตราให้รู้นิสัยนิสัยของคนที่ โดยต้องแท้ ไม่สักแต่ความีธุระแต่จะสอนสิ่งเดียว เพื่อประโยชน์ที่จะสอนตนให้อุปเท่ห์

ที่จะให้ความรู้และความคิบั้ง เกิดแก่ศิษย์ของตน ด้วยความอิสระของผู้สั่งสอน เป็นต้นว่า ศิษย์คนใดมีซาซุอันชอบยาหวานก็ให้ไชยาหวาน ชอบยาชมก็ให้ไชยาชม จึงจะให้เกิด ความรู้ปลูกความคิได้คังปรารภณา อีกประการหนึ่ง เมื่อรู้แหว่านิสยศิษย์คนใด คังจะฝึกฝน ไปไม่ได้ในทางใด ๆ ก็มีทางอื่นที่จะบำรุงอุดหนุนให้คิความคิได้ ก็จะได้จัดทางฝึกสอน ให้ถูกแก่นิสยในทางนั้นๆ เพราะถ้านิสยไม่รัก และไม่ถนัดในทางคิแล้ว ถ่าจะขึ้นฝึกฝน ไปก็จะเป็นการเห็นอหนักแรง และเปล่าประโยชน์ด้วย

12. การลงโทษ ไม่ใช่สำหรับการลงแล้ว, สำหรับการภายหลัง

การที่ผู้คิทำผิดเราลงโทษนั้น ไม่ทำให้การที่ผิดไปแล้วกลับเป็นการคิ ได้เลย ซึ่งเราลงโทษเพราะเหตุว่จะช้งกันมิให้ตัวผู้ผิดเอง หรือผู้อื่นกระทำเช่นนั้น อีกในภายหลัง เพื่อเพิ่มความเกรงกลัว เพราะฉนั้นการลงโทษควรจะทำด้วยความ แสดงให้รู้สึกผิดแก่ตัวผู้ผิดเอง หรือแก่ผู้อื่นด้วย และต้องกระทำด้วยความสิทธิซาดไม่ อ่อนแอ เพื่อที่จะให้เป็นสง่า และมิ้งเกิดความเกรงกลัวแก่คนทั้งหลาย ทั้งจะต้องระวัง อย่าให้ได้รับความละอายมากกว่าผิด เพราะจะทำให้ครูคิคือคานต่ออาชญาด้วยเงินไป

จากสาระที่นำมามาเสนอจะเห็นได้ว่า แนวทางในการจัดการศึกษาให้ สอดคล้องกับแนวความคิดทางการศึกษาของบุคคลชั้นน่านั้น ได้มีการบูรณาการทาง การสอนที่มุ่งใหญ่เรียนได้เกิดการพัฒนาทั้งคานสติปัญญา อารมณ์ และสังคม อย่าง สมบูรณ์ เทคนิคและวิธีการสอนของครูนั้นได้ประมวลวิธีการหลายรูปแบบไว้ด้วยกัน แนวความคิดที่ปรากฏสะท้อนให้เห็นว่า มิได้เป็นเพียงชั้นตอนการ "สอนหนังสือ" เท่านั้น แต่ทว่าเป็นการ "อบรมมนิสยหรือสอนคน" เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ อย่างแจ่มแจ้ง จะได้นำทเรียนไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม ลักษณะการเรียนการสอนนั้นมิได้มุ่งแต่การท่องจำ แต่เป็นการสอนหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนคิรู้จักการใ้ เหตุผลไตรตรองอย่างรอบคอบ

เป็นที่น่าสังเกตุว่า แนวความคิดดังกล่าวได้ให้ความสำคัญต่อผู้เรียนและ ผู้สอนที่เห็นกันทั้งลักษณะการเรียนการสอนแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการสอน (Child Center) และครูเป็นศูนย์กลางในการสอน (Teacher Center) อีกทั้งยังได้ผนวกหลักจิตวิทยาทางการศึกษาไว้ในระบบการเรียนการสอนด้วย คังจะ

เห็นได้จากการย้ายให้ผู้สอนสร้างบรรยากาศของการเรียนโดยปรุงแต่งบทเรียนตามความเหมาะสม และความสนใจของผู้เรียนควบคู่ไปกับการสอนตามหลักสูตร และได้พยายาม เสนอแนะให้ผู้สอนสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีกับผู้เรียนด้วย ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนตระหนักในคุณค่าทางการศึกษา และมีโอกาสในการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นผู้รู้อย่างแท้จริง

และการทดสอบว่าเป็นผู้รู้อย่างแท้จริงนั้น ก็หมายรวมว่ามีความสัมพันธ์กับระบบการวัดและประเมินผลด้วย ซึ่งจากการค้นคว้าพบว่า เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 126³⁸ นั้น เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้วางกฎระเบียบในการวัดและประเมินผลที่มีความละเอียดถี่ถ้วนเป็นพิเศษจากที่เคยเป็นมา โดยได้วางจุดมุ่งหมายไว้ว่านักเรียนของโรงเรียนมหาดเล็กต้องมีภูมิความรู้ดี และมีการทบทวนวิชาอยู่ตลอดเวลา จะทดสอบเมื่อใดต้องสามารถกระทำได้ โดยให้เหตุผลว่า "การสอบไล่โดยวิธีนี้ เป็นการทดลองดูเป็นครั้งแรก เพื่อให้ใกล้กับการที่จะเป็นจริง เพราะนักเรียนจะรู้วิชาที่ปานใด ถ้าเวลาของการจริงทำไม่ได้ทำไม่ถูก ก็หาประโยชน์มิได้"

สำหรับวิธีการทดสอบนั้นนับว่ามีความครอบคลุมในการพิจารณาจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมของผู้เรียน ทั้งในส่วนที่เป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้ การนำความรู้มาแก้ไขปัญหา และการกำหนดเกณฑ์การวัดผลที่คาดหวัง โดยกำหนดว่านักเรียนทุกคนต้องมีความเตรียมพร้อมต่อการทดสอบอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ

... แต่การสอบไล่คราวนี้ จะใช้วิธีใหม่อย่างหนึ่ง คือตั้งแต่วันที่ออกแจ้งความนี้ไป ชาวเขาจะถือตัวชาวเขาว่าเป็นผู้สอบไล่ นักเรียนไม่ว่าวันใด เวลาไร จะพบใครในโรงเรียนหรือที่ใด ๆ ก็ดี ชาวเขาจะถามข้อความ หรือสังเกตความปฏิบัติของนักเรียนผู้นั้น ๆ ถ้าผู้ใดตอบถูกแลปฏิบัติถูก ก็จะมีว่าเป็นสอบไล่ได้ข้อหนึ่ง ๆ ในวิชาอย่างหนึ่ง ๆ นั้น ถ้าตอบผิดหรือปฏิบัติผิด ก็เป็นข้อเสีย ผู้ใดที่ถูกชาวเขาสอบไล่ก็จะต้องโดยยกเว้นไม่ของตอบขอที่จะถามบนกระดานตามจำนวนข้อที่ชาวเขาไว้อสอบแล้ว

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 56 1-57 กลอง 1 เรื่องโรงเรียนมหาดเล็ก ลำดับ 3 "แนะนำถึงข้อบังคับนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กที่รัฐบาลออกเป็น ,

การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวคิดทางการปกครองของบุคคลชั้นนำ

... ความจำเป็นหรือความสำเร็จของโรงเรียนนี้ จะเป็นไฉนก็ด้วย
ตัวนักเรียนเอง คือต่านักเรียนอุสาหะเลาเรียน ใหม่ วิชาความรู้
แปลสังเกศความต้นลึกหนักเบาของราชการรอยุ . แลประพศุสิ่งทีดี
ทีชอบ แลไม่ทอดอยศอุจิราชการ อันเป็นพระราชประสงค์ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลเป็นที่ตั้งของความเปนอุิศรภาพ
แก่ชาติบ้านเมืองเราแลดู ก็นับว่าเป็นนักเรียนผู้ปฏิบัติหน้าที่ของตน
ควยดี ยังมีนักเรียนเช่นนี้มากเท่าใด ก็ยังเปนความเจริญของ
โรงเรียนเท่านั้น...³⁹

ข้อความดังกล่าวนี้เป็นคำชี้แจงของเจ้าหมื่นศรีสวัสดิ์ (หม่อมอนุวัตร
วรพงษ์) ผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนสืบต่อจากพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ. 122 อันเป็นการชี้ให้เห็นว่า แนวความคิดทางการ
ปกครองของบุคคลชั้นนำ จะสัมฤทธิ์ผลก็ด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรมสังคมให้
สอดคล้องและเหมาะสมกับบทบาทและหน้าที่ ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหัดตามหลักสูตร
และขั้นตอนต่าง ๆ จากการศึกษาหลักสูตรที่จัดโดยเฉพาะสำหรับนักเรียนการ
ปกครองนั้น พบว่ามีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาความรู้ ทักษะการปฏิบัติงาน ความ
ประพฤติ และจิตใจของข้าราชการ เป็นสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะงานที่ต้อง
เผชิญโดยส่วนใหญ่ นั้น เมื่อนักเรียนสำเร็จการศึกษาจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม
ท้องถิ่น เพื่อยำบังคับทุกขบ่ารุงสุขให้แก่ราษฎร อนึ่ง ข้าราชการฝ่ายปกครองได้แสดง
ทัศนะว่า ข้อปฏิบัติในการปกครองจึงไม่เกิดเป็นตำราขึ้นได้ หลักการปฏิบัติอัน
แท้จริงของเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง ย่อมอาศัยคัมมมอนเซนส์อยู่มาก⁴⁰ ฉะนั้น

³⁹

ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก ร.ศ. 122 (เล่ม 1), หน้า 17-19

(เอกสารอัครสำเนา).

⁴⁰

ขุนสำราญราษฎรบริรักษ์, "หลักปฏิบัติของเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง"
ใน รัฐศาสตร์ฉบับใหม่ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2498),
หน้า 103-104.

การเรียนรู้จากสถานการณ์จริงจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง จากการค้นคว้าพบว่า
 ในหลักสูตรการปกครองเมื่อ ร.ศ. 119 นั้น ได้มีการส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชา
 หน้าที่ราชการหัวเมือง ลักษณะการปกครองท้องที่ การที่ดิน การอัยการ และการ
 สรรพสรรพากร ซึ่งรวมเรียกว่า "การเล่าเรียนความรู้ในการอำเภอที่โรงเรียน
 มณฑลกรุงเทพฯ"⁴¹

ครั้นต่อมาใน ร.ศ. 120 จากเอกสารที่ 47/4020 ฉบับวันที่ 5 สิงหาคม
 นั้น ได้พบข้อความที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้นำความกราบบังคมทูลเกล้าฯ
 เสนอแนะว่าเมื่อความนิยมในการศึกษามีมากขึ้น การเล่าเรียนที่มณฑลกรุงเทพฯอาจ
 ไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป จึงแก้ไขหลักสูตรใหม่โดย

...ให้เล่าเรียนทั้งความรู้สำหรับอาชีพ และความรู้สำหรับ
 การปกครองท้องที่อยู่ในกรุงเทพฯจนสอบได้ ชั้นที่ 3... จะส่ง
 ออกไปทำการอยู่กับนายอำเภอที่บางปะอิน หรือที่อำเภออื่น ๆ
 จนเข้าใจการปกครองท้องที่ ถึงอาจเป็นกรรมการอำเภอไปเอง
 จึงเป็นอันหมดการเล่าเรียน...⁴²

คาดว่าข้อเสนอแนะดังกล่าวคาดว่าจะมีผลในการปฏิบัติ เนื่องจากไม่มี
 รายงานผลที่ต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ดีครั้นต่อมาในปี ร.ศ. 124⁴³ พบว่าทางโรง
 เรียน "ได้นำนักเรียนมหาดเล็กไปฝึกหัดวิชานายร้อยตำรวจกรมมหาดนครไชยศรี"

สำหรับเนื้อหาวิชาในการฝึกที่โรงเรียนนายร้อยตำรวจนั้น จาก
 เอกสารที่ 18/86 ฉบับลงวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ. 124⁴⁴ ระบุว่า มี 8 วิชา
 ด้วยกัน ได้แก่วิชา

⁴¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงศึกษา
 ธิการ ม.ร. 5ศ/12. (ไมโครฟิล์ม).

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

- หักแถว	- หักทำสนามเพลาะ
- หักทำป็น	- หักขี่ม้า
- หักยิงป็น	- หักพันคาว
- หักออกสนามรบ	- หักทำโรงพักด้วยไม้ไผ่มาจาก

นอกเหนือจากนี้ นักเรียนต้องฝึกหัดการเดินป่าเป็นเวลา 3 คืน 4 วัน ซึ่งเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ได้กราบบังคมทูลเกล้ากราวรายงานว่านายร้อยเอกความึง ครูผู้ฝึกหัด ได้ทำรายงานเสนอว่าพอใจในการฝึกหัดของนักเรียนที่ส่งไปแม้ว่าจะเป็นระยะเวลาในการฝึกที่มีช่วงสั้น ๆ

... แม้แต่มีเวลาฝึกหัดอยู่กับเขาน้อย แต่ไม่สามารถจะยืนยันว่านักเรียนเหล่านี้อาจเป็นทหารออกสนามได้ก็จริง แต่นักเรียนโดยมากได้รับประโยชน์ในระเบียบการทหารโดยอย่างที่สุดจะเป็นโค พอเห็นนิสัยปัจจัยไว้สำหรับการที่จะมอ้อมบรมากต่อไป
 45
 ภายนา...

อนึ่ง จากบันทึกของพระยาสุนทรพิพิธ ศิษย์เก่าของโรงเรียนมหาดเล็กพบว่า ท่านได้บรรยายบรรยากาศของการฝึกหัดดังกล่าว แม้มีไคอยู่ในระยะเวลาเดียวกัน แต่เป็นการแสดงให้เห็นว่านักเรียนทุกคนต้องผ่านอุปสรรคต่าง ๆ อันเป็นข้อยืนยันได้ว่านักเรียนในโรงเรียนนี้ต้องผ่านการฝึกหัดสืบทอดมาในรุ่นต่าง ๆ

... โรงเรียนนายร้อยตำรวจภูธรนี้ ชั้นต้นตั้งอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา ภายหลังย้ายมาตั้งที่จังหวัดนครปฐม...
 ครูฝรั่งไม่เลือกหนาวาจะ เป็นนักเรียนมหาดเล็กหรือนักเรียนนายร้อยตำรวจ นับว่าฝรั่ง ครูตำรวจภูธรไคนี้
 ไทพวกนักเรียนมีความแข็งแกรงขัน ทั้งร่างกายและจิตใจ

จริง ๆ แต่ถ้าใครไม่แข็งแกร่งขึ้นได้ ก็เลยหักไปเลย แม้ผู้ที่
รอดมาได้ก็ต้องเสียน้ำตาไป แล้วยังมีคน...⁴⁶

ฉะนั้น เพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้ใหญ่เรียนมีความอดทน และ
สามารถเผชิญต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการดังกล่าว ซึ่ง H.Y.
MaClusky ได้กล่าวไว้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่อง ก็คืออาศัยการเรียนรู้
ที่สืบเนื่อง (Continuous Change Requires Continuous Learning)⁴⁷
นั่นเอง

อนึ่ง อันความเข้มงวดกวดขันเรื่องระเบียบวินัย ความอดทน กล่าวหา
ดั่งที่ยกตัวอย่างมานั้น หาได้เพียงสอดคล้องคุณสมบัติของความเป็นนักปกครองที่ดีไม่
จากการค้นคว้าเอกสาร คำแนะนำ ความประพฤติสำหรับข้าราชการหัวเมือง ซึ่งมี
ตำแหน่งในการปกครอง ลงพิมพ์ครั้งแรก ร.ศ. 121 เพื่อวางจำหน่ายให้แก่นักเรียน
โรงเรียนมหาดเล็กซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพนั้น เป็น
การสะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีแนวพระดำริที่หวังให้ข้าราชการทุกคนมีความ
ประพฤติดี เป็นเครื่องประกอบกับการมีความรู้ดี ดังพระนิพนธ์ที่ว่า

46

พระยาสุนทรวิจิตร, "สืบประวัติรัฐศาสตร์" ใน ฉลองรัฐศาสตร์ครบ
รอบ 30 ปี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2520), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

47

H.Y. McClusky, "The Coming of Age of Life-Long
Learning, Journal of Research and Development in Education,
k974, p. 101. อ้างในอุบลาค นพคุณ "การศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนา
การเมือง สังคม และเศรษฐกิจ" ใน 23 ตุลาคม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
กราฟิกอาร์ต, 2524), หน้า 19.

...ผู้เป็นข้าราชการ ซึ่งมีตำแหน่งรับราชการอยู่ตามหัวเมือง
ถึงจะมีสติปัญญาและวิชาความรู้เท่าใด ถ้าไม่ประพฤติตนให้อยู่
ในอริยาศยดีโดยสมควรแก่ตำแหน่งแล้ว มักจะไม่ใคร่ใคร่ใน
ราชการ และบางทีก็กลับไปไต่ความเสื่อมเสียสืบวานาไปไต่
บรรดาผู้ที่ทำราชการโดยมุ่งหมายเพื่อจะให้ไต่ความดี มีชื่อ
เสียงเกียรติยศในราชการ ท่องเอาใจใส่ในความประพฤติตน
ควยจงมาก...

สำหรับแนวทางในการเอาใจใส่ในความประพฤติของคณนั้น สมเด็จพระ
พระยาคำรงราชานุภาพ ทรงลำดับความสำคัญที่เป็นหลักปฏิบัติพอสรุปได้ดังนี้⁴⁹

1. ความซื่อตรง พระองค์มีพระวินิจฉัยว่า ในฐานะที่นักปกครองเป็น
ข้าของราชะ หรือข้าราชการ ย่อมจะต้องมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เมื่อ
ได้รับหน้าที่อย่างใดก็ควรปฏิบัติให้มีความเจริญ ทั้งด้านความเป็นอยู่ของราษฎร
ความบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน และสิ่งบริโภค และมีความเข้มแข็งในธารป้องกันศัตรูที่
หมายรุกราน ในการกระทำใด ๆ ย่อมต้องเกื้อประโยชน์ของราชการเป็นที่ตั้ง แม้
พบความลำบากยากเข็ญต้องไม่ละเลยเพิกเฉยต่อหน้าที่ จะคิดจะพูดจะทำต้องไม่ปก
มคเท็จ หรือมีใจโลเล ต้องรักษาความเป็นผู้ดีกับชนทุกชั้น ไม่แสดงกิริยากระด้าง
ต่อผู้ทศอยกว่า หรืออ่อนน้อม เฉพาะผู้เหนือกว่า

2. ความออกสุภาพ หมั่นทำกรงานด้วยความสม่ำเสมอ ไม่มั่งงายหรือ
เกียจคร้านท้งบางหยุดบาง ต้องใฝ่ใจในการแสวงหาความรู้ ทั้งจากตำรา การ
ท่องเทียว ต้องหมั่นสร้างสัมพันธ์ภาพกับประชาชน คนทุกชั้นสูง แม้กิจการงานต้อง
หมั่นศึกษาจากตำราแบบแผนมิให้หลงลืมในการปฏิบัติ การใดที่ขาดคทบกพร่อง หาก
สามารถแก้ไขได้ก็ควรทำไป ถ้าเหลือวิสัยต้องแจ้งให้ผู้นบังคับบัญชาทราบ

48

สุจริต ถาวรสุข, พระประวัติและงานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เล่ม 3 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508),
หน้า 250.

49

เรื่องเดียวกัน, หน้า 250-267.

3. มีความโอบอ้อมอารี มีไมตรีจิตต่อกัน ทั้งที่มีตำแหน่งเหนือและด้อยกว่าตน รวมทั้งเพื่อนร่วมงาน อย่าได้สร้างความจริงซึ่งราวฉนวนในหมู่คณะ รักสามัคคีเป็นที่ตั้ง โดยเฉพาะต้องมีน้ำใจต่อราษฎรที่ปกครองด้วย เนื่องจาก "ธรรมการราษฎรย่อมอยากได้ผู้ปกครองที่ดี อันเป็นที่พอใจของคนอยู่เสมอ... ถ้าผู้ปกครองกระทำใ้ราษฎรเห็นว่า เป็นผู้ควรนับถือแล้ว ก็จะทำให้รักใคร่นับถือโดยพลัน"⁵⁰

นอกเหนือจากนี้ ได้ทรงแสดงพระวินิจฉัยถึงข้อห้าม 7 ประการ ที่นักปกครองทั้งหลาย ซึ่งได้แก่ การเสียสัจจาจา เสียสุจริต มีความเกียจคร้าน ละเลยหน้าที่ ไม่รู้จักการผ่อนหนักผ่อนเบา ประพฤติตนเป็นก๊กเป็นเหล่าก่อให้เกิดความแตกแยก ไม่หนักแน่น หุนเหวใจเบา ไม่ระวังการใช้จ่าย อันเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายทั้งต่อตนและหน้าที่ด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวทางแห่งความประพฤติส่วนใหญ่ เป็นเรื่องการสร้างลักษณะนิสัยที่ดีให้แก่ นักปกครองทุกคน นับได้ว่าเป็นพื้นฐานความรู้ในการกล่อมเกลากการกระทำ การแสดงออก ที่มีสายลักษณะอักษรและข้อความรู้ เป็นเครื่องกำกับสติปัญญาอีกทางหนึ่ง การถ่ายทอดความคิดเช่นนี้ ได้มาตามทีสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงมีพระนิพนธ์ว่า "คำแนะนำนี้ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ผู้จัดการโรงเรียนมหาดเล็ก ขอให้แต่งตั้งไว้เป็นแบบสำหรับสั่งสอนมหาดเล็กนักเรียน... เป็นของแต่งตามความคิดเห็น"⁵¹

อนึ่ง ในฐานะที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการดำเนินการตั้งแต่ระยะเริ่มแรกนั้น จากการวิจัยพบว่า แนวความคิดในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวความคิดทางด้านการปกครองนั้น มีความสอดคล้องกับแนวพระดำริในสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ จากการศึกษาเรื่อง "คำเตือนสติของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์" ให้แก่นักเรียนที่ไปเล่าเรียน ณ กรุงเกา ซึ่งได้เริ่มใช้ตั้งแต่ปี ร.ศ. 120 นั้น บ่งชี้ว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ให้ความสำคัญกับความประพฤติของนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กเช่นกัน ดังกล่าวไว้ว่า

50

สุจริต อดารสุช, พระประวัติและงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เล่ม 3, หน้า 267.

51

เรื่องเดียวกัน, หน้า 272-273.

... ความประพฤติคน ซ่อนเป็นข้อสำคัญของมนุษย์ยิ่งนัก ซึ่งเรา
ไม่ใคร่ที่จะชี้แจงแก่นักเรียนทั่วไปในสมัยที่ฉันได้มีชื่อว่า เป็นผู้จัด
การศึกษาของนักเรียน หรือเป็นผู้ปกครองนักเรียนอยู่ บุคคลผู้ใด
ถึงแม้ว่าจะมีความรู้วิชาเป็นอย่างวิเศษเพียงใด แต่ไม่มีความรู้จัก
ที่จะประพฤติดีแล้ว บุคคลผู้นั้นก็จะไม่สามารถที่จะใช้วิชาความรู้
ซึ่งได้เขาเรียนไว้อะไรให้เป็นประโยชน์แก่ใคร บุคคลผู้นั้นก็ยาก
ที่จะจัดหาหรือรักษาไว้ใครซึ่งความดี... 52

สำหรับข้อเตือนสติที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์สอนนักเรียนนั้น ได้แก่ "การรู้จัก
ตัวเราเองและรู้จักผู้อื่นให้ทั่วไป" 53 ไม่ถูกคุกแคลนผู้ทอดอกยักยิบยาหยาบคาย
หรือแสดงอาการพินอบพิเทาผู้ที่เห็นอกว่าควยความกลัว ท่านโดยย่อว่าการเป็นนักปก
ครองที่ดีนั้น ย่อมมีความเป็นผู้ดีโดยสัมมาคารวะ นอกจากนี้ เพื่อความเป็นประโยชน์
ในหน้าที่การงานนักเรียน นักเรียนต้องคำนึงถึง "ความมีไหวพริบที่จะรอบรู้การงาน
ให้ทั่วถึง" 54

ในทัศนะของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์นั้นเห็นว่า การสอนให้เป็นคนดีนั้นเป็น
เรื่องเฉพาะส่วนบุคคลที่จะฝึกฝนถึงความว่า "สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ใครจะจัดหามาหยิบยกให้
กันไม่ได้ ใดแต่จะแนะนำให้ชักชวนฝึกหัดความคิด และดัดแปลงอัธยาไศรยตนเอง" 55
เป็นสำคัญ

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวความคิด
ทางการปกครองนั้น บุคคลนั้นนำได้ใช้วิธีการในการอบรมความรู้โดยการถ่ายทอด
ความรู้ลึกนึ้กคิดเพื่อเป็นข้อเตือนใจ เป็นหนทางในการกล่อมเกล้าพฤติกรรมนักเรียน
แต่ทั้งนี้ยอมขึ้นอยู่กับความใส่ใจ ฝึกหัดของแต่ละคนว่าสามารถประพฤติปฏิบัติได้มากน้อย

52
ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก ร.ศ. 122 (เล่ม 1) (เอกสาร
อัครเสนา หน้า 33-34.
53
เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.
54
เรื่องเดียวกัน, หน้า 28-29.
55
เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

เพียงใด นอกจากนี้ค่าความคุ้นเคยใกล้ชิดระหว่างความเป็นศิษย์กับครูที่ได้มีการ
อบรมความรู้ การฝึกหัดวิชาต่าง ๆ ย่อมเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดคุณ
การทางการศึกษาของโรงเรียน

ผลการดำเนินงาน

หากจะกล่าวถึงผลแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียน
มหาดเล็ก จากข้อความที่ว่า "การโรงเรียนมหาดเล็กก็เจริญมาโดยลำดับ มีจำนวน
นักเรียนสำเร็จการศึกษาออกไปรับราชการเพิ่มขึ้นทุกปี"⁵⁶ โดยพระวินิจัยในสมเด็จพระ
กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ย่อมเป็นที่ยืนยันถึงผลการดำเนินงานที่น่าเชื่อถือได้อีก
กรณีหนึ่ง

จากเอกสารที่ 1343/9347 คังที่ สมเด็จพระบรมราชานุภาพ
ได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 25
มีนาคม ร.ศ. 119 นั้น พบว่ามีการบันทึกอัตราผู้ขึ้นนักเรียน ซึ่งได้ระบุดีตราของ
นักเรียนที่ยังคงศึกษาอยู่ และนักเรียนที่ประสบปัญหาไม่สามารถศึกษาได้จนสำเร็จ
หลักสูตร เป็นผลให้ทางสถานศึกษามีความจำเป็นต้องจำหน่ายชื่อออกไปโดยทาง
โรงเรียนกำหนดว่าเป็นนักเรียนประเภทที่ "ออกโดยปราศจากผล"

แต่อย่างไรก็ดี ยังมีนักเรียนอีกประเภทหนึ่งที่เมื่อผ่านการศึกษาในระดับ
ชั้นหนึ่ง ๆ และมีความสมัครใจลาออกไปรับราชการ ซึ่งทางโรงเรียนถือว่าเป็นการ
ออกได้ผล อันเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงผลการดำเนินงานทางการศึกษาในระยะนั้นดังนี้

⁵⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, นิทาน
โบราณคดี, หน้า 150.

⁵⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, กรมราชเลขาธิการ
กร. 5ศ/1-12.

จำหมาย

มีความนิคตองไลออก	4 คน
ทอศคคอกเพระเลาเรียนไมคิ	24 คน
ลาออกเพระชคชองสวนทวจะเรียนไปไมตลอด	20 คน
มีบานไกลและไมมีกำลังจะเลาเรียน เป็นคน	
สอปลไดค้ประโยชน์คนแลวถึงแกกรรมเสีย	1 คน
รวมออกโดยปราศจากผล	43 คน
สอปลไดค้ประโยชน์คนแลวออกรับราชการ	3 คน
นับนักรเรียนที่สมัครสอปลเข้าเรียนที่รุงเกาที่สอปลได	14 คน
ไดประโยชน์คนแลวไปรับราชการ	
รวมออกไดผล	17 คน

ข้อมูลดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า โรงเรียนมหาดเล็กได้มีกฎเกณฑ์
เคร่งครัดในการรักษาคุณภาพและชื่อเสียงของสถานศึกษา อันได้จากสารดังกล่าว
พบว่า แม้นักเรียนจะลาออกไปภายหลังจากศึกษาในระดับประโยคต้น แต่ก็สามารถ
ออกไปรับราชการได้ แสดงว่ามาตรฐานของหลักสูตรการศึกษาย่อมเป็นที่ยอมรับใน
วงราชการ ฉะนั้นการ "ออกไคผล" ก่อนการสำเร็จหลักสูตร ซึ่งเป็นข้อยืนยันประการ
หนึ่งถึงคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษาด้วย

อนึ่งควยปรากฏว่าไคมีผู้นิยมเข้าศึกษามากขึ้นโดยลำดับ เป็นเหตุให้สถานที่
เคิมคัยแคบลง สมเค็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพจึงไคกราบบังคมทูลา พระบาทสมเค็จ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า แม่เพียงระยะเวลา 1 ปี ไคมีราษฎรให้ความสนใจ
สมัครเข้าเลาเรียนเป็นจำนวนมาก สมควรที่จะไคดำเนินการจัดสร้างสถานศึกษาให้
สมบูรณ์ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อชจัดปัญหาคานอาคารสถานที่ ซึ่งพระบาทสมเค็จ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระคาวีเห็นชอบค้วยตามหนังสือที่ 117/2668 ลงวันที่
16 กันยายน ร.ศ. 120⁵⁸ แต่ไคไคมีหลักฐานสมบูรณ์ในข้อสรุปว่าไคมีการจัดสร้างใหม่

หรือไม่ อย่างไร ดังความว่า

...ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา เมื่อวันที่ 13 เดือนนี้ พระราชทานพระราชกระแสในเรื่องที่จะสร้างเป็นโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน คกหลวงพระราชทานที่สวนเจ้าเชตุพน พระเคอพระคุณเป็นอนเกล้า หาทิสุมิโค ข้าพระพุทธเจ้า จะได้รับพระราชทานจับการึกคิดวางแปลนและกะประมาณพื้นที่จะสร้างสำหรับให้ทันลงมือในศักราชโกสินทรศก 121 คอไป และตั้งใจที่จะทำให้งานสมแก่พระราชประสงค์และพระกรุณาแก่การศึกษาอันนั้น

นอกเหนือจากนี้ จากรายงานประจำปีโรงเรียนมหาดเล็กที่คณะกรรมการโรงเรียนได้ทำขึ้นทูลเกล้า ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 124⁵⁹ นั้น พบว่า ได้มีการบันทึกสถิติของจำนวนนักเรียนนักเรียนตลอดหลักสูตรออกมารับราชการอันเป็นข้อเปรียบเทียบให้เห็นว่า แม้จะมีผู้สนใจศึกษาเป็นจำนวนมาก ทว่าแต่ละช่วงชั้นปีจะมีผู้สำเร็จการศึกษาเป็นจำนวนน้อย คาดว่าอาจมีสาเหตุมาจากการกำหนดมาตรฐานทางการศึกษาหรือเกณฑ์การวัดผลในระดับสูงยากที่ผู้เรียนจะผ่านเกณฑ์ได้ หรือด้วยข้อจำกัดส่วนบุคคลดังที่ได้เสนอเป็นตัวอย่างแล้ว กล่าวคือ

จำนวนนักเรียน

นักเรียนชั้นเการะหว่างปี 118 และปี 120	45
ก่อนพระราชทานนามโรงเรียน	
นักเรียนชั้นใหม่ปี 121	19
นักเรียนชั้นใหม่ปี 122	26
นักเรียนชั้นใหม่ปี 123	30
รวมทั้งสิ้น	120

⁵⁹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำเนิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 50.

จำหน่ายถึงแก่กรรม	3
จำหน่ายออกก่อนเรียนจบหลักสูตร	14
รวมจำหน่ายทั้งสิ้น	43
คงมีจำนวนนักเรียนบัดนี้	77

อนึ่งนอกเหนือจากนี้ในเอกสารดังกล่าวยังได้ระบุข้อความว่า "นักเรียนที่ได้เล่าเรียนตลอดหลักสูตรนี้แล้วจะไปรับราชการกระทรวงใดก็ให้ไปฝึกหัดราชการเฉพาะกระทรวงนั้น ๆ ⁶⁰ต่อไป" แต่ในทางปฏิบัติมิได้เป็นไปตามนั้น ซึ่งสมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพได้ทรงอธิบายเหตุผลว่า เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยมีตำแหน่งราชการรอการบรรจุไว้สำหรับผู้เล่าเรียนสำเร็จในทันที การสำรองตำแหน่งในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นที่นิยมของนักเรียนที่มุ่งรับราชการในกระทรวงมหาดไทย

... แต่มีผลไม่ตรงกันที่คาดไว้ เดิมอย่างหนึ่ง คือนักเรียนที่เรียนสำเร็จทุกภาค มักสมัครไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทยแทบทั้งสิ้น ที่สมัครไปอยู่กระทรวงอื่นมีน้อย เป็นเช่นนั้นเพราะกระทรวงมหาดไทยมีตำแหน่ง "ผู้ตรวจการ" สำรองไว้ให้นักเรียนมหาดเล็กมณฑลละ 2 คน รวมทุกมณฑลเป็น 32 คน นักเรียนที่สมัครรับราชการ ไม่ต้องชวนชวชวยหาตำแหน่งที่ทำการ

ทั้งนี้มิใช่ผลจากการที่เกิดความจำเป็นโดยเร่งด่วนในการสรรหากลคนเข้ารับราชการฝ่ายปกครองในส่วนภูมิภาค จึงเป็นผลให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กดำเนินไปเพื่อกระทรวงมหาดไทยโดยปริยาย

... ยังมีเหตุอื่นอีกอย่างหนึ่งช่วยในสมัยนั้นกระทรวงมหาดไทยกำลังจัดการปกครองในหัวเมืองต่าง ๆ ต้องการคนมีความรู้ไปเป็นตำแหน่งกรมการทั่วหัวเมืองมาก นักเรียนมหาดเล็กที่ออกไปเป็นผู้ตรวจการไคว่เรียน รับความอบรม ก็หาบุคคลภายนอก ไปอยู่ไม่ช้านานก็ได้ เป็นกรมการชั้นสัญญาบัตร ตำแหน่งผู้ตรวจการวางบอย ๆ แม่นักเรียนมหาดเล็กที่เรียน

⁶⁰ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำเน็ค
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 51

สำเร็จมีมากขึ้น ก็ยังไม่พอกับที่กระทรวงมหาดไทยต้องการ
แต่กระทรวงอื่นยังไม่ใครมาหาคนที่โรงเรียนมหาดเล็ก
โรงเรียนมหาดเล็กก็เหมือนฝึกหัดข้าราชการให้แก่กระทรวง
มหาดไทย...⁶¹

อนึ่ง สำหรับตำแหน่งของ "ผู้ตรวจการ" นั้น ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ 25
พฤษภาคม ร.ศ. 125⁶² ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำเรียก
"มหาดเล็กผู้ตรวจการมณฑล" เป็น "มหาดเล็กรายงาน" โดยมีหน้าที่ในการฝึกหัด
แบบแผนการงานของข้าราชการฝ่ายปกครอง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเลื่อนชั้น
ราชการในอนาคต

เป็นที่น่าสังเกตว่าผลการดำเนินงานใด ๆ ของโรงเรียนมหาดเล็กย่อม
มีการพัฒนาอยู่ตลอดระยะ และเป็นที่ยอมรับได้ว่า ความตื่นตัวในการนี้ เป็นสาเหตุ
สำคัญประการหนึ่งที่ช่วยยกระดับมาตรฐานการบริหารกิจการของโรงเรียนด้วย ดังจะ
เห็นได้จากกรณีทางโรงเรียนไค้กรามบึงชมพูชอศิว เจ้าหมื่นศรีสวรรค์ เมื่อครั้ง
เป็นหม่อมอนุวัตรวรวงษ์ มาดำเนินกิจการโรงเรียน ดังข้อความที่หม่อมอนุวัตรวรวงษ์
กราบทูลสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพว่า เมื่อผู้อำนวยการคนเดิมให้การสนับสนุน
ส่งเสริมคนก็พร้อมรวมงานด้วย

...คือที่เจ้าคุณวิสุทธกิจจะปล่อยการให้ชาพระพุทฺธเจ้า ชาพระพุทฺธเจ้า
ก็เต็มใจจะออกแรงทำจริง ๆ ทั้งสองแห่ง ขอสำคัญนั้นขอให้พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระ Interest ด้วย แลผาดลอง
พระบาทไม่ทิ้งชาพระพุทฺธเจ้า ชาพระพุทฺธเจ้าจะพยายามให้โรงเรียน
นี้เป็น Civil Service Instititerties"⁶³ จงใจ

⁶¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทาน
โบราณคดี, หน้า 150.

⁶² เทศาภิบาล เล่ม 1 แผ่นที่ 1 ถึงแผ่นที่ 6 เดือนเมษายนถึงเดือน
กันยายน ร.ศ. 125 ลำดับที่ 32 เรื่อง ให้เรียกมหาดเล็กผู้ตรวจการมณฑลว่า
"มหาดเล็กรายงาน," หน้า 281.

⁶³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ
กร. 5ศ/12.

จะเห็นได้ว่า ผลการดำเนินงานทางด้านการศึกษานั้น ได้รับการพิจารณา
ปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา และหมายรวมถึงการพัฒนาบุคลากรทางด้านการสอนด้วย
อาทิการที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ได้กราบบังคมทูลฯ ถวายความคิดเห็นว่า ครูที่สอนนั้น
ควรมีความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ จึงจะสามารถสอนนักเรียนให้มีความรู้ความ
เข้าใจ ดังความที่ 16/83 ฉบับลงวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ. 124 ที่ว่า

...แต่บัดนี้ราชการจำเนียรไปตามเวลา ผู้ที่รู้ตำราไม่ได้เคยเห็น
งานการที่เป็นจริง ไม่สามารถจะทำการให้เหมาะๆใด การที่จะ
ทำการให้เหมาะของอาศรัยความรู้จริง เห็นจริงว่าจะทำอะไร
ใดเสียยิ่งใด แลอาศรัยความรู้กว้าง ๆ ยิ่งขึ้น จึงจะเข้าใจตอนต้น
ราชการให้จำเนียรไปด้วยสะดวกใด

...เวลานี้การสั่งสอนในโรงเรียน ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้
กวดขันความรู้สามัญให้ยิ่งขึ้น ส่วนความรู้เฉพาะสำหรับนักเรียนที่จะ
ไปรับราชการหัวเมืองนั้นเห็นควรเปลื้องว่า ควรจะให้ครูใหญ่เห็น
การงานที่จริง อย่างมากที่สุดตามที่จะเป็นได้⁶⁴

พร้อมกันนี้จากการที่ทางคณะกรรมการโรงเรียนได้กราบบังคมทูลฯ
ปรับปรุงข้อบังคับต่าง ๆ อาทิ กรณีการจัดแบบแผนในการรับนักเรียน ซึ่งได้ตราขึ้น
ใหม่ใน ร.ศ. 124 ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าแบบแผนการดำเนินงานนั้น มีความ
ยืดหยุ่นความเหมาะสม ดังที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการรับนักเรียนใหม่ มีความ
บางตอนสะท้อนให้เห็นว่าทางโรงเรียนได้มีการรับนโยบายที่จะให้บุตรหลานของผู้มี
ชาติ มีตระกูลเข้ามาเล่าเรียนได้ เช่นกัน แต่ทั้งนี้ยังคงต้องถึงตามกฎที่กำหนดไว้
ดังความว่า ผู้ซึ่งมีชาติตระกูลควรถวายตัว เปนมหากเล็กได้โดยพระราชนิพนธ์มีมา
แต่ก่อน และมีความรู้พอเทียบไม่ต่ำกว่าชั้นประถมศึกษา แต่อายุมากเกินกว่าที่จะบังคับ
ให้กลับไปเรียนสอบวิชาชั้นมัธยมศึกษา จะยอมรับคนชนิดนี้เป็นนักเรียนโรงเรียน
มหาดเล็กก็จําพวกหนึ่ง⁶⁵

64

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขา

ธิการ, กร. 5ศ./12.

65

เรื่องเดียวกัน.

ซึ่งความในข้อนี้สันนิษฐานเมื่อคราวที่ ร.ศ. 123⁶⁶ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุณพงษ์รัชสมโภชหม่อมเจ้าไศลทองหม่อมเจ้าทองตอ (หม่อมราชวงศ์นายฉาน และขุนตามเสด็จมาศึกษาในโรงเรียน ณ นั้น เพื่อความเป็นระเบียบแบบแผน จึงควรตั้งข้อกำหนดไว้

อย่างไรก็ดี ค้วยปรากฏว่าต่อมาใน ร.ศ. 125⁶⁷ ได้มีการยกเลิกโรงเรียนราษฎร และนำมาจัดสอนสมทบที่โรงเรียนมหาดเล็ก ดังนั้นจึงต้องมีการปรับชั้นการสอนแตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ

มีนักเรียนชั้นพิเศษ	1 คน
นักเรียนชั้นมูลศึกษา	9 คน
นักเรียนชั้นประถมศึกษา	42 คน

ทั้งนี้ได้มีการจัดหลักสูตรภาษาอังกฤษสอนในโรงเรียนค้วย ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าผลของการดำเนินงานที่ลุล่วงของโรงเรียนมหาดเล็ก อาจเป็นสาเหตุแห่งการดำเนินงานทางการศึกษาในประการอื่น ๆ อีกในโอกาสต่อไป อาจจะกล่าวได้ว่า บางครั้ง เมื่อมีการปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการบริหารโรงเรียน ย่อมมีผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติได้เช่นกัน

ดังนั้นในกรณีของการดำเนินการสมทบโรงเรียนนี้มีผลให้ในระยะนั้นหลักสูตรของโรงเรียนมหาดเล็กได้จัดเป็น 2 ประเภท คือ นักเรียนชั้นใหญ่ มุ่งให้การศึกษาเพื่อทำราชการ ส่วนในชั้นเล็กนั้น มุ่งให้ศึกษาทางด้านภาษาอังกฤษเป็นการเฉพาะเป็นต้น

ครั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไป ผลแห่งความสำเร็จของสถานศึกษาได้ปรากฏในรูปของการที่ผู้สำเร็จหลักสูตรออกมาแล้วมีตำแหน่งราชการสำรองอยู่ ใกล้เคียงน้อยลง เนื่องจากอัตราในหน่วยราชการมีจำกัด ผนวกกับการที่เมื่อจำนวนผู้เรียนเพิ่มขึ้น

66

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำเนิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 56.

67

เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-57.

โรงเรียนมีอำนาจพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์มาให้การสนับสนุนแก่ผู้ขาดแคลนได้อย่างทั่วถึง ซึ่งโครงการดังกล่าวนี้เคยได้มีการดำเนินการมานับแต่ระยะแรกตั้งโรงเรียน

อันความในประการนี้ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้มีความคิดเห็นว่า ผลการดำเนินการดังกล่าว อาจเป็นหนทางไปสู่ความเสื่อมของสถานศึกษาดังความที่ปรากฏในเอกสารที่ 13/58 ลงวันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 124 ที่ระบุว่า

การโรงเรียนเวลานี้ มีข้อที่อาจเสื่อมความนิยมของผู้สมัคร เป็นนักเรียนอยู่ 2 ประการ คือ

1. นักเรียนไม่ใคร่หวังว่าจะได้รับพระราชทานเงินบำรุง (คือเงินเคื่อน) เหมือนแต่เดิม
2. นักเรียนยังไม่มีความมั่นใจในตำแหน่งที่จะออกไปรับราชการ เพราะถ้าจะว่าโดยหน้าที่เดิมของโรงเรียน ก็จะฝึกนักเรียนออกไปเป็นผู้ตรวจการมณฑล เวลานี้โรงเรียนก็จัดส่งนักเรียนออกไปบรรจุตำแหน่งแทนบริวารแล้ว⁶⁸

จึงได้มีการหาแนวทางในการวางแผนเพื่อเตรียมรับต่อสภาการราชบัณฑิต ตามที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้นำความกราบทูลและเรียนคณะกรรมการโรงเรียน เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ. 126 ว่า เมื่อโรงเรียนได้ส่งนักเรียนที่สำเร็จการศึกษา ออกไปรับราชการในตำแหน่งมหาดเล็ก รับราชการเพียงพอแล้ว ต่อไปอาจเป็นปัญหาสำหรับนักเรียนรุ่นใหม่ ดังนั้น "จึงถึงเวลาจำเป็นที่จะต้องตั้งความมุ่งหมายใหม่"⁶⁹ โดยท่านได้เสนอแนะสาระ 2 ประการ พอสรุปได้ว่า

1. หากในอนาคตทางโรงเรียนมีความมุ่งหวังที่จะจัดชั้นอุดมศึกษาให้ผู้ที่มีวิชามาจากชั้นประถมและมัธยมแล้ว เมื่อเตรียมบรรจุตำแหน่งในราชการ จำเป็นต้องขยายอัตรา คิมาณค ให้สูงขึ้น แต่ทั้งนี้อยู่ที่แนวทางแก้ไขว่าอย่างไรจึงเหมาะสม

68

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารกรมราชเลขาธิการ, กร. 5ศ./12.

69

ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก ร.ศ. 126 (พิมพ์แจกผู้มีประสงค์ทราบการโรงเรียน วันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 126, หน้า 1.

2. หากในอนาคตทางโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดเป็นโรงเรียนสำหรับพระราชสำนัก รัับผู้ที่มีชาติมีตระกูล โดยคัดเลือกผู้มีสติปัญญาดีจากโรงเรียนต่าง ๆ มาเป็นนักเรียน เพื่ออบรมความรู้ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ความประพฤติ อีกทั้งเป็นผู้ที่มีความรู้กว้างขวางนั้น ก็ควรมีครูต่างชาติที่ชำนาญเป็นการเฉพาะ โดยอยู่ในดุลยพินิจของกรมศึกษาธิการ

อันความในประการนี้ พระยาศุภสุริยศักดิ์ ได้เสนอความคิดเห็นในฐานะที่ท่านเป็นกรรมการท่านหนึ่งของโรงเรียน เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม ร.ศ. 126 พอสรุปสาระได้ว่า

ในทัศนะของพระยาศุภสุริยศักดิ์นั้น ท่านไม่เห็นควรช่วยในการเลิกโรงเรียนมหาดเล็ก เพราะเป็นการเสียหลักราชการที่ไต่กว้างไว้แต่เดิม ด้วยเหตุที่ "โรงเรียนมหาดเล็กก็ตั้งใจให้เป็นวิไลเชอวิสสกุล ๆ จึงจะต้องมีแห่งหนึ่งสำหรับเป็นที่สับไปสับนักเรียนออกมารับราชการในที่ต่าง ๆ ไม่ใช่แต่กระทรวงมหาดไทย" อีกทั้งได้เสนอแนะว่าแนวทางแก้ไขว่ากรณีที่จะได้มีการวางแผนเพื่อปรับหรือเพิ่มตำแหน่งหน้าที่สำรองไว้สำหรับนักเรียนในอนาคต หรือมีฉะนั้นต้องกำหนดให้ผู้เรียนศึกษาจนจบหลักสูตรจึงออกมารับราชการได้

... ควรกราบบังคมทูลความเห็นที่จะขยายคิมาณค้ให้กว้าง หารือกระทรวงทั้งหลายเพื่อใ้รับนักเรียนชั้นเสมียน หรือชั้นสูงกว่าเสมียนด้วยก็ยิ่งดี ไ้เขาปรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ หมายความว่าคือทำให้เขาขอบังคับว่า เสมียนจะเขาปรับราชการในที่พึงประสงค์ของสอใด ไ้จากโรงเรียนมหาดเล็ก ถ้ากระทรวงทั้งหลายตกลงรับเอาความชอบนี้เป็นกฎไ้แล้ว ปัญหาขั้คของที่โรงเรียนมหาดเล็กจะล้ม เพราะไม่มีคิมาณพอ ก็เป็นอันหมดชั้คของโรงเรียนมหาดเล็กมีแต่จะตองกระตือรือร้นจัดการสอนเสมียนให้ไ้ความพอใจของกระทรวงทั้งหลายและรับสอนให้ทันตองการเท่านั้น...

70

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำเนิศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 59.

71

เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ ท่านได้ยืนยันว่า "ส่วนที่จะเปลี่ยนโรงเรียนมหาดเล็กเป็น
โรงเรียนกุลบุตรบรรดาศักดิ์นั้นไม่เห็นควร"⁷² โดยอธิบายว่า "เมื่อโรงเรียน
ราชกุมาร คั้งที่โศกกล่าวมาแล้วไม่เป็นที่สำหรับของโรงเรียนมหาดเล็ก เมื่อพระเจ้า
สุกยาเธอไม่ได้ทรงศึกษาต่อ ก็ควรเลิกชั้นเล็กคั้งกล่าวได้ และส่งนักเรียนส่วนที่เหลือ
ไปศึกษา ณ โรงเรียนราชวิทยาลัย ซึ่งมีความพร้อมในการอบรมวิชาความรู้อยู่แล้ว

อนึ่ง อันความเป็นไปในข้อนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรง
มีพระดำริว่า เหตุที่วิวาทกันไปคั้ง ๆ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชวินิจฉัยในทางตรงกันข้าม คั้งความที่ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้บันทึก
พระดำริ ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพว่า การเข่นนี้กลับเป็นที่สมคั้งพระราช
ประสงค์ เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะ
ให้มีโอกาสคุ้นเคยกับมหาดเล็กนาน ๆ แต่เมื่อความต้องการจำนวนผู้สำเร็จการศึกษา
ในสมัยนั้นสูงขึ้น ข้าราชการต้องเร่งออกไปรับราชการ จึงไม่ได้เป็นคั้งแนวพระราช
ดำริ ฉะนั้นเมื่อจำนวนความต้องการผู้สำเร็จการศึกษาลดน้อยลง เป็นผลให้พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโอกาสดูคุ้นเคยกับมหาดเล็กยิ่งขึ้น

... เหตุฉนั้น เมื่อรวมความเหล่านี้แล้ว พระองค์ท่านจึงเห็นว่า
ไม่ตองแก้ไขอะไรในทางที่จะเปลี่ยนแปลงโรงเรียน และ ไม่ตอง
ใ้ใหม่ขอมั้งคั้งว่า สมัยนั้นจะตองออกจากโรงเรียนมหาดเล็ก แลไม่
ตองชักชวนเกลี้ยใ้ใครใ้รับสมัยนั้น ควรแต่ทำเวลาเรียนของ
นักเรียนมหาดเล็กใ้ยาวขึ้นเป็น 5 ปี แลรับนักเรียนใ้อายุต่ำลง
ฝึกวิชาใ้ทวาคชั้นเขาคือสอนวิชาหนังสือไทย... และฝึกหัดระเบียบ
ราชการใ้เป็นคนรู้จักการงานกับเพิ่มวิชาสามัญใ้ในปัจจุบันนี้ คือ
ภาษาอังกฤษสอนใ้รู้ถึงทำการงานใ้... นักเรียนมหาดเล็กที่ตอง
จากโรงเรียนก็จะสามารถทำการงานใ้คั้งยิ่งขึ้น...⁷³

⁷² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำเนิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 59.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านหลักฐานทางประวัติศาสตร์จึงไม่สามารถทราบผลการดำเนินการในระยะนั้นทราบจนถึงรัชสมัยแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นต่อมาในวันที่ 26 ธันวาคม ร.ศ. 129 เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อสนองแนวพระราชดำริในการดำเนินการเกี่ยวกับโรงเรียนมหาดเล็กสืบต่อจากรัชกาลก่อน ภายหลังจากการไปเฝ้าพระเจ้าน้อยยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งพระองค์ได้ทรงปรึกษาและมีพระวินิจฉัยร่วมด้วยพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กรมที่สมเด็จพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระบรมรูปทรงม้า) นั้นว่า ยังมีเงินเหลืออยู่ราว 6-7 แสนบาท จึงทรงมีดำริในการก่อสร้างสถานศึกษาแห่งใหม่

... กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงคิดจะสร้าง University สมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอทรงเห็นว่าเป็น Idea อิงกฤษ ไม่ประสพกับความต้องการแห่งประเทศ จึงทรงพระดำริเห็นได้ว่าโรงเรียนมหาดเล็กควรจะไต่เงินรายนี้มาชยบายการให้กว้างขวางขึ้น นำมาจัดการโรงเรียนเป็นชั้นอุดมศึกษาอย่างโรงเรียนในประเทศเยอรมนีและฝรั่งเศส ที่เรียกว่า School of Science มีบทแนกสอนวิชาต่าง ๆ คือ กฎหมาย แลปกครอง ฤ็เพาะปลูก แลอินยิบเนีย ฯลฯ เมื่อเรียนนั้นกระหรวงต่าง ๆ ก็คงต้องการคนไปจากโรงเรียนน้อยเอง จะไปรดเกลา ให้นักเรียนเหล่านี้ถวายตัว เป็นมหาดเล็กแลฝึกหัดการมหาดเล็กคนที่จะออกไปรับราชการก็ได้ แลบุคคลนั้นจะเป็นนักเรียนควรจะมีรับตัวไป ไม่กำหนดชาติตระกูล แต่บุตรผู้มีบรรดาศักดิ์จะอนุเคราะห์ความรุ่มรวยให้เขาโรงเรียนให้สะดวกกว่าคนสามัญก็ได้ โดยที่ถือว่าเลี้ยงบุตรผู้มีบรรดาศักดิ์ไม่ใช่เลือกคนเป็น Class เพราะพระองค์ท่านทรงเชอมนั้นว่า Monarchy จะทรงอยู่ได้คาว Democracy คือมีแต่เจ้าแลคนสามัญ... โรงเรียนมหาดเล็กซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงตั้งไว้ จะไหลมเล็กก็เป็นการเลี้ยงพระเกียรติยศ ควรจะไต่เงินรายนี้จัดการโรงเรียนมหาดเล็กให้แบบพระเกียรติยศ จะเรียกชื่อ

ว่าโรงเรียนมหาคเล็กของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ฤาอย่างไรก็ได้ แอวแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า...⁷⁴

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราช
 โองการโปรดเกล้าฯ ให้มีการสถาปนาโรงเรียนมหาคเล็กในพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระราชทานเงินที่ราษฎรรวมน้ำใจในการถวายสร้าง
 พระบรมรูปทรงม้าเพื่อเป็นทุน พร้อมทั้งได้พระราชทานสถานที่บริเวณตำบลปทุมวัน
 อันเป็นของพระคลังข้างที่เพื่อใช้ในการดำเนินการ ดังนั้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม
 พ.ศ. 2453 จึงถึงการยุติความเป็นโรงเรียนมหาคเล็กดังแต่เพียงนั้น และต่อมา
 เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้รับพระบรมราชโองการสถาปนาเป็น
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยครบถ้วนทุกวันนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁴ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำเนิค
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 61-63.